ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 122, Kasım 2021, s. 174-206

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.52704>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
21.09.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.11.2021

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay YILMAZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Bölümü
kyilmaz@cumhuriyet.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9317-3549

BASİT MAKAMLAR ÖZELİNDE AREL-EZGİ NAZARİYESİ VE ÖRNEK ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI¹

Öz

Arel-Ezgi nazariyesi, zaman zaman çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kalsa da yaklaşık bir asırdır Türk makam müziği nazariyesinde en önemli referanslardan kabul edilmektedir. Bu nazariye esaslarına göre sürdürülen öğrenim ve aktarım süreçlerinde karşılaşılan, başta ses sistemindeki aksaklıklar ve çelişkiler ile makamların oluşumu ve sınıflandırılması konularındaki eksik, sınırlayıcı ve geleneksel icrâ ile çelişen bazı noktalar, Arel-Ezgi öncesi dönemde bestelenmiş eserler ile Arel-Ezgi nazariyesinin detaylı bir şekilde karşılaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple karşılaştırmalı bir çalışma fikri oluşmuş; araştırmanın hacim yönünden sınırlandırılması gerekliliği de dikkate alınarak bir örneklem grubu oluşturulması planlanmış ve Türk müziği derslerinde ilk öğretilen konulardan olan “basit makamlar” araştırmaya konu edilmiştir. Araştırmada, söz konusu “basit makamlara” ait nazari bilgileri ile bu makamlarda-mümkün olduğunca Arel-Ezgi öncesinde-bestelenmiş örnek eserlerin benzerliklerinin ölçülmesi; bu sayede nazari bilgilerin doğruluğunun test edilip varsa eksiklerin tamamlanması veya geleneksel kullanım ile uyumayan bilgilerin düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Arel-Ezgi’den günümüze ulaşan ve onların nazariyesini temel alan yazılı kaynaklarda yer alan “basit makamlar” ile ilgili

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen GSF-006 numaralı, "Arel Nazariyatındaki Basit Makamlarda Bestelenmiş Klasik Türk Müziği Eserleri ile Bu Makamlara Ait Nazari Bilgilerin Bilgisayar Destekli Karşılaştırılması" isimli sanatta yeterlik tez projesinden üretilmiştir.

bilgiler derlenmiş ve bu bilgilerle karşılaştırılmak üzere Arel-Ezgi sisteminde basit makam olarak nitelenen 13 makamdan Kürdî, Rast, Uşşak, Hüseyinî, Nevâ, Hicaz, Hümâyûn, Uzzâl, Zîrgüle, Karcıgar ve Sûzinak olmak üzere 11'inde ve şarkı formunda bestelenmiş toplam 230 örnek eser incelenmiştir. Örnek eserler iki farklı yöntemle analiz edilmiş olup öncelikle geleneksel yöntemle, ölçü ölçü kalıplar incelenmiş; ardından bilgisayar ortamında eser notaları tekrar yazılıp MIDI (Musical Instrument Digital Interface) formatına dönüştürülmüş ve MIDI analiz programı yardımıyla analiz edilmiştir. İki farklı yöntem ile elde edilen bulgular beraber yorumlanmış ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır. İncelenen makamlardan özellikle Kürdî ve Hicaz ailesi makamları olarak ifade edilen makamlarda önemli farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Basit makamlar, Arel-Ezgi, Bilgisayar destekli makam analizi, Türk makam müziği, MIDI

COMPARISON OF AREL-EZGI THEORY AND SAMPLE COMPOSITIONS IN THE CONTEXT OF SIMPLE MAKAMS

Abstract

Although Arel-Ezgi theory has been subject to criticism from time to time, it has been accepted as one of the most important references in Turkish maqam music theory. Some points that we encounter in our learning and teaching processes according to the principles of this theory, especially the deficiencies and contradictions in the tone system, the incomplete, restrictive and contradictory with the traditional execution, suggest that the Arel-Ezgi theory should be compared in detail. For this reason, a comparative study idea has been formed and considering the necessity of limiting the study in terms of volume, it was planned to form a sample group and Arel-Ezgi's simple maqams, which is one of the first taught subjects in Turkish music education, were included in this research. In this research, the similarities of the theoretical information about the "simple maqams" and the sample works composed in these maqams, as far as possible before Arel-Ezgi theory, are examined. In this way, it is aimed to test the accuracy of the theoretical information and to complete the deficiencies, if any, or to regulate the information that does not comply with the traditional performing. To this end, literature on "simple maqams" in the sources that refer to the Arel-Ezgi theory were compiled and a total of 230 pieces of works composed as songs in twelve of the thirteen maqams, which Arel-Ezgi describe as simple maqams, were examined. The eleven maqams are Kürdî, Rast, Uşşak, Hüseyinî, Nevâ, Hicaz, Hümâyûn, Uzzâl, Zîrgüle, Karcıgar and Sûzinak. Sample works were analyzed with two different methods, and all measurements were examined with the traditional method first; Then, the musical notes were rewritten in the computer and converted into MIDI (Musical Instrument Digital Interface) format and analyzed with the help of MIDI analysis program. The findings obtained by two different methods were interpreted together and important result were obtained. Among the maqams examined, significant differences were determined, especially in the Kürdî and Hicaz family makams.

Keywords: Simple makams, Arel-Ezgi, computer aided makam analysis,

Turkish maqam music, MIDI

GİRİŞ

Arel-Ezgi nazariyesi, zaman zaman çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kalsa da yaklaşık bir asırdır Türk makam müziği nazariyesinde en önemli referans kabul edilmektedir. Notasyon, Arel-Ezgi sistemine göre yazılıp, makam kavramı yine bu sisteme göre ele alınmakta ve Türk müziği eğitim kurumlarında Arel-Ezgi öğretileri aktarılmaktadır. Fakat söz konusu nazariyenin gerek makamların oluşumu ve sınıflandırılması gerekse ana dizi ve ses sistemi açılarından önemli eksiklikleri mevcuttur. Bu eksiklikler, özellikle son dönem araştırmacıları (Tura, 2017; Can 2002; Kutluğ, 2000; Öztürk, 2014a, 2014b; Öztürk vd., 2014; İrden, 2015; Yarman, 2008; Özek, 2014; vd.) tarafından yapılan önemli çalışmalarla defalarca dile getirilmesine rağmen önemli ölçüde mûsikîşînâs Türk müziği öğrenim ve aktarımını bu nazariye esaslarına göre devam ettirmektedir.

Öğrenim ve aktarım süreçlerinde karşılaşılan başta ses sistemindeki aksaklıklar ve çelişkiler ile makamların oluşumu ve sınıflandırılması konularındaki eksik, sınırlayıcı ve geleneksel icrâ ile çelişen bazı noktalar, Arel-Ezgi öncesi dönemde bestelenmiş eserler ile Arel-Ezgi nazariyesinin detaylı bir şekilde karşılaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple karşılaştırmalı bir çalışma fikri oluşmuş, araştırmanın zaman ve hacim yönünden sınırlandırılması gerekliliği de dikkate alınarak bir örneklem grubu oluşturulması planlanmış ve Türk müziği eğitiminde ilk öğretilen konulardan olan Arel-Ezgi nazariyesindeki basit makamlar, araştırmaya konu edilmiştir.

Söz konusu makamlara ait nazari bilgileri ile bu makamlarda-mümkün olduğunca Arel-Ezgi sistemi öncesinde- bestelenmiş örnek eserlerin makam dizisi, seyir, karar perdesi, donanım, güçlü perde, dizinin genişlemesi ve önemli kalıplar bakımından benzerliklerinin ölçülmesi; bu sayede nazari bilgilerin doğruluğunun test edilip varsa eksiklerin tamamlanması veya geleneksel kullanım ile uyuşmayan bilgilerin düzenlenmesi, araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu edinilen “basit makamlar”, Türk makam müziği eğitimi veren kurumlarda öğretilen temel bilgilerden olması ve referans alınan Arel-Ezgi nazariyesinde göçürülmüş (şed) ve bileşik (mürekkebe) makamların oluşumunda büyük yer edinmeleri sebebiyle önemli bir yere sahiptirler. Bu bakımdan söz konusu makamlara ait bilgilerin doğru bilinmesi ve aktarılması, öğrenilecek/öğretilecek diğer makamlara sağlam temel oluşturulması bakımından çok önemlidir. Bu noktadan hareketle, kuram ve icrâ arasındaki paralelliklerin veya çakışmaların hem geleneksel yöntemle hem de bilgisayar destekli analizden elde edilecek verilerle gözden geçirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada kullanılacak olan, Doç. Dr. Serdar Çelik tarafından bu araştırma için tasarlanan Seyr-i MIDI isimli program aracılığıyla farklı makamlar üzerine araştırmalar yapılabilir, benzerlikleri olduğu düşünülen herhangi iki makamın benzer veya farklı noktaları tespit edilebilir. Bu bakımdan da bu çalışmanın sonraki çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada, Arel-Ezgi ve onların nazariyesini temel alan kaynaklarda² yer alan “basit

² Başta Arel’in Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri (1993), Ezgi’nin Nazari ve Ameli Türk Musikisi (1933) ve eserinin önsözünde “Bu kitabın başlıca kaynakları Arel ve Ezgi’nin kitapları ve merhum hocamız Şefik GÜRMERİÇ’in

makamlar” ile ilgili yazılı bilgiler derlenmiş ve bu bilgilerle karşılaştırılmak üzere Arel-Ezgi kuramında basit makam olarak nitelenen 13 makamdan³ Kürdî, Rast, Uşşak, Hüseyinî, Nevâ, Hicaz, Hümâyûn, Uzzâl, Zîrgüle, Karcıgar ve Sûzinak olmak üzere 11’inde ve şarkı formunda bestelenmiş toplam 230 örnek eser incelenmiştir. Her makamda kaçar adet eser inceleneceği konusunda ise ilgili makamlarda TRT repertuvarına kayıtlı olan toplam eser sayılarının eşit olmaması dikkate alınarak tabakalı örnekleme⁴ yöntemi izlenmiştir: TRT TSM repertuvarına kayıtlı şarkı sayısı 0-99 arasında olan Nevâ, Hümâyûn, Uzzâl ve Zîrgüle makamlarından 10’ar eser; 100-499 arasında olan Kürdî ve Sûzinak makamlarından 20’şer eser; 500’den fazla eser olan Rast, Uşşak, Hüseyinî, Hicaz ve Karcıgar makamlarından ise 30’ar eser seçilmiştir.

Çargâh makamı, yapılan ön araştırma sonucunda analiz dışında bırakılmıştır. Bunun sebepleri arasında TRT repertuvarında yer alan Çargâh makamında bestelenmiş 7 şarkının hepsinin Arel’e ait olması, Arel-Ezgi nazariyesi öncesinde böyle bir makam dizisinin kullanılmaması⁵ ve Arel-Ezgi sonrasında ise birkaç marş formunda eser dışında örnekleri olmaması gibi sebepler sayılabilir.

Burada, akla gelebilecek iki soruya cevap vermek gerekmektedir. Bu sorulardan birincisi: “Neden basit makamlar incelendi?” Bu durumun öncelikli sebepleri, basit makamların, yaygın olarak, Türk makam müziği eğitimine girişte öğreniliyor/öğretiliyor olmaları ve referans alınan Arel-Ezgi nazariyesinde göçürülmüş ve bileşik makamların oluşumunda büyük yer edinmeleridir. Dolayısıyla, çalışmanın hacim yönünden mâkul düzeyde olması gerekliliği de göz önüne alındığında bu makamlara öncelik verilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

Akla gelmesi muhtemel bir diğer soru ise şudur: “Neden şarkı formu?” Kasım 2018 tarihi itibarıyla TRT TSM repertuvarına kayıtlı sözlü eserlerin sayısı toplamda 23433 olup bunların 19072’si (%81,39) şarkı formunda bestelenmiştir. Bu durumda, inceleyeceğimiz her makamda aynı formda bestelenmiş yeterli sayıda örnek bulunabilmesi açısından şarkı formu bir adım öne çıkmıştır. Ayrıca genel form şeması itibarıyla çoğunlukla zemin ve nakarat bölümlerinde ilgili makamın temel özelliklerini yansıtmaları ve genellikle meyan bölümünde geçkiler yapılması sebebiyle de şarkı formu tercih edilmiştir.

Araştırma sürecinde izlenen yol ve yöntemleri şöyle maddeler halinde sıralayabiliriz:

✓ Arel-Ezgi nazariyesi ile karşılaştırılacak eserlerin tespiti için TRT TSM repertuvarı taranmış; incelenecek eserleri belirlemeden önce, analiz edilecek eser sayısının evreni önemli ölçüde temsil edebilmesi açısından, belirli bir yüzyıl özelinde çalışılması

öğrenciliğimiz sırasında yazdırdığı Arel-Ezgi sistemine ait çok değerli nazariyat notlarıdır.” diye beyanda bulunan İsmail Hakkı ÖZKAN’ın Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri (2013) isimli eserleridir. Özkan’ın eserini önemli referans kabul etmemizin sebepleri arasında; yukarıda belirttiğimiz ifadeyi kullanması, Arel nazariyatı hakkında şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olması, Türk Müziğine ilgisi olan hemen herkesin kitaplığında bulunması ve eğitim kurumlarında çoğunlukla referans eser durumunda olması gibi nedenler sıralanabilir. Bu temel kaynakların yanı sıra şu eserlerden de faydalanılmıştır: Zeki YILMAZ, (1983), Türk Müsikîsi Dersleri; Ferit SİDAL, (1985), Türk Müsikîsi Nazariyatı; Ş. Şeref ÇAKAR, (2004), Türk Müziği Teorisi ve Makamlar; İsmail Hakkı GERÇEK, Sinan HAŞHAŞ, (2009), Türk Müziğinde Basit Makamlar ve Bu Makamların Bağlama Sazında İcrası; Ahmet Selim TEYMUR, (2010), Türk Müsikîsi; Murat AYDEMİR, (2014), Türk Müziği Makam Rehberi; Ülkü ÖZGÜR, Salih AYDOĞAN, (2015), Gelenekten Geleceğe Makamsal Türk Müziği

³ Bûselik makamıyla ilgili veriler başka bir çalışmada yayınlandığı için bu çalışmada tekrar yer verilmemiştir. O yüzden incelenen makam sayısı 11 olarak ifade edilmiştir.

⁴ Bu yöntemde... alt kümeler seçilir. Bunlara tabakalar denir. Bu tabakaların her birini bir evren gibi düşünüp, bunların her birine ait alt kümeler belirlenir. Bu kümlerden tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak örnekleme alınır. Her örnekleme de örnekleme birimi oranında temsil edilir (Tanrıoğlu, 2012, s. 123).

⁵ Çargâh adı altında farklı bir makam kullanılmış olup onda da çok az sayıda eser mevcuttur.

düşünülmüştür. Öncelikle 19. yüzyılda bestelenmiş eserler ele alınmış fakat birçok makamda şarkı formunda bestelenmiş hiçbir eser tespit edilememiştir. Daha sonra yeterli örnek bulabilmek için araştırmanın evreni “Cumhuriyet Dönemi öncesinde bestelenmiş eserler” olarak belirlenmiş fakat yine, Kürdî, Çargâh, Nevâ, Zîrgüle, Uzzâl ve Hümâyûn makamlarında bestelenmiş yeterli örnek eser bulunamamıştır. Bu durumda, yeterince örnek eser bulunan makamlardaki eserler Arel öncesi dönemden, bulunmayanlar ise TRT TSM repertuvarına kayıtlı tüm şarkılar içerisinde, basit tesadüfî örneklem⁶ yöntemiyle seçilmiştir.

✓ Seçilen eserler öncelikle geleneksel yöntem ile analiz edilerek, elde edilen bulgular, bilgisayar destekli analiz sonuçlarıyla karşılaştırılmak üzere not edilmiştir. Bu süreçte makamın karar perdesi, donanımı, yedeni, genişlemesi, kalışları, güçlü perdesi ve dizisi gibi unsurlar belirlenmiştir. Güçlü perde, ezginin önemli kalış noktalarına (müzik cümlesi sonlarındaki kalışlara ve eserin ilk yarım kararına vb.); gerek duyulduğunda ise MIDI analiz raporlarına bakılarak belirlenmiştir. Makam dizisi ise bu güçlü perdenin altında (pest bölge) ve üstünde (tiz bölge) yer alan; Arel-Ezgi nazariyesinde dörtlü/beşli/çeşni gibi isimler verilen ses/perde toplulukları esas alınarak belirlenmiştir.

✓ Bilgisayar destekli analiz sürecinde ise ilk olarak örnek eserler Coda Software’in Finale 2014 adlı nota yazım programıyla tekrardan yazılıp yine bu program aracılığıyla MIDI (Musical Instrument Digital Interface) formatına dönüştürülmüştür.

✓ MIDI dosyaları, Doç. Dr. Serdar ÇELİK tarafından bu araştırma için geliştirilen⁷ Seyr-i MIDI isimli analiz programı⁸ aracılığıyla analiz edilerek aşağıda bir örneği paylaşılan raporlar oluşturulmuştur. Söz konusu raporlarda soldan sağa doğru ilk sütun bir perdenin ne sıklıkla kullanıldığını, ikinci sütun toplamda ne kadar süre kullanıldığını, üçüncü sütun Prof. Dr. Ayhan Zeren’in formülüne göre etkinlik derecesini, dördüncü sütun ise perdenin eserdeki toplam süreye oranını göstermektedir. Raporlarda yer alan harfler ilgili notaların harf sembollerini, rakamlar ise kaçınıcı oktavda yer aldıklarını işaret etmektedir.

Örnek MIDI analiz raporu

Perde	ΣNi	Perde	Σti	Perde	$(\sum ti)^2 / (\sum Ni)$	Perde	%
C5	38.00	C5	13.60	C5	4.86	C5	19.76
D5	34.00	A4	10.28	A4	4.81	A4	14.95
E5	31.00	E5	8.98	F5	2.96	E5	13.06
B4	30.00	F5	8.95	E5	2.60	F5	13.00
F5	27.00	D5	8.80	A5	2.42	D5	12.79
A4	22.00	B4	6.73	D5	2.28	B4	9.78
G5	13.00	G5	4.47	G5	1.54	G5	6.50
G#4	8.00	A5	3.81	B4	1.51	A5	5.53
A5	6.00	G#4	1.73	E4	0.43	G#4	2.51
E4	2.00	E4	0.93	G#4	0.37	E4	1.35
F#5	2.00	F#5	0.31	F#5	0.05	F#5	0.45
G#5	1.00	G#5	0.22	G#5	0.05	G#5	0.32

✓ Tek tek eser analizlerinden sonra bir makamda incelenen tüm eserlere ait MIDI analiz raporlarının aritmetik ortalamalarını veren, eserlerin MIDI dosyalarının birleştirildikten

⁶ Bu tür örneklemede evrendeki her birimin örnekleme seçilme eşit ve bağımsız olma olasılığı vardır. Yani yansızlık kuralının uygulanabildiği bir örneklemedir (Akhun, 1991, aktaran Balci, 2013, s. 99).

⁷ Bu süreçte, Prof. Dr. Ayhan Zeren’in “Müzik Sorunlarımız Üzerine Araştırmalar” isimli kitabında yer alan, yazarın, bir makamda herhangi bir perdenin etkinlik derecesini hesapladığı formüllerden faydalanılmıştır (2013, s. 97-98).

⁸ İlk defa bu çalışmada kullanılan Seyr-i MIDI isimli program, Finale programında yazılıp MIDI formatına dönüştürülen dosyaları analiz ederek herhangi bir perdenin kullanım sıklığı ve süresi, Zeren’e göre etkinlik derecesi ve toplam süreye oranı gibi istatistiki bilgilerin yer aldığı raporlar oluşturmaktadır.

sonra analiz edilmesi yöntemi uygulanmış; böylelikle söz konusu makamın genel durumunu özetleyen aşağıdaki örnekte olduğu gibi tablolar oluşturularak yorumlanmıştır.

Tablo 1. Bir Makamda İncelenen Tüm Eserlerin Ortak MIDI Analizi Örneği

Sıra No	Kullanım Sıklığı ΣN		Kullanım Süresi Σt		Etkinlik Derecesi $\Sigma t^2 / \Sigma N$		Kullanım Oranı %	
1	C5	1158	C5	240,44	C5	50,26	C5	18,62
2	D5	1054	E5	210,13	E5	48,57	E5	16,25
3	B4	948	D5	188,27	A4	46,70	D5	14,55
4	E5	923	A4	179,01	D5	34,48	A4	13,84
5	A4	698	B4	144,23	B4	22,27	B4	11,16

✓ Son olarak iki farklı analiz sonuçları birlikte yorumlanmış ve elde edilen veriler ile nazariyat kitaplarında yer alan basit makamlara ait bilgiler karşılaştırılmış, önemli görülen tespitler sonuç bölümünde kaleme alınmıştır.

BULGULAR

Makalenin çok daha fazla hacimli olmaması adına çalışmanın bu bölümünde, incelenen 230 eserin hepsi için ayrı ayrı raporlar, nota örnekleri ve madde madde incelemeler paylaşılamayacaktır. Yalnızca 1 örnek eserin detaylı incelemesi paylaşılarak bu çalışmanın yönteminin net bir şekilde anlaşılacağı düşünülmektedir. Örnek detaylı eser incelemesinden sonra ise her makamda incelenen tüm eserlerden elde edilen bulgular birlikte yorumlanacaktır.

Örnek eser incelemesi:

رفعت بك مرهوماك
 RIFAT BEY

آله عظمای ماه و سه
 Main Mlim

بوسه لك سرت
 BUJELIK PARKI

Däyek

آي
 Al

دين
 din

اك
 AK

ليم
 l'im

اي
 ey

ما
 mā

هي
 hi

و ش
 vech

ناز
 nāz

ات
 it

مه
 mé

گل
 ghel

او
 o

لا
 la

ليم
 l'im

اش
 éch

سازه
 M.

ا
 é

ل
 lé

گير
 guir

من
 mex

بوي
 beuy

ل
 lé

دو
 du

شش
 chéch

سازه
 M.

قيل
 Kil

مر
 Mu

روت
 ruv

و ت
 vét

اول
 ol

ما
 ma

سر
 sér

كشي
 quéch

آره نغمه
 CODA

Nota 1. “Aldın Aklım Ey Meh-veş”⁹

⁹ Eser notalarının daha temiz bir yazıyla sunulması yerine üzerlerine ölçü numaralarının eklendiği orijinal notaların paylaşılması, okuyucular tarafından eserlerin orijinallerinin görülmesi ve çalışmada ulaşılan bulguların daha iyi test edilebilmesi düşüncesiyle yapılmıştır. Yöntem bölümünde de bahsedildiği üzere incelenen her eser MIDI analizi için Finale nota yazım programında tekrar yazılmıştır. Fakat orijinal eser notası paylaşımı tercih edilmiştir.

“Aldın Aklım Ey Meh-veş” İsimli Eserin MIDI Analiz Raporu

Perde	ΣN_i	Perde	Σt_i	Perde	$(\Sigma t_i)^2 / (\Sigma N_i)$	Perde	%
E5	51.00	E5	10.11	E5	2.01	E5	21.01
A4	48.00	A4	9.12	A4	1.73	A4	18.94
B4	43.00	C5	6.02	C5	0.88	C5	12.50
C5	41.00	B4	5.67	B4	0.75	B4	11.78
F5	33.00	F5	3.62	F5	0.40	F5	7.53
D5	24.00	D5	2.76	D5	0.32	D5	5.73
G#4	20.00	G#4	2.50	G#4	0.31	G#4	5.20
G5	16.00	A5	2.05	A5	0.30	A5	4.26
A5	14.00	G5	2.04	G5	0.26	G5	4.24
G#5	12.00	G#5	1.65	D#5	0.24	G#5	3.43
D#5	8.00	D#5	1.39	G#5	0.23	D#5	2.88
B5	2.00	F#5	0.46	F#5	0.11	F#5	0.96
F#5	2.00	E4	0.42	E4	0.09	E4	0.87
E4	2.00	B5	0.33	B5	0.05	B5	0.68

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Si için koma diyezi (İlerde başka eserlerde de görüleceği üzere birçok besteci, Segâh perdesini naturel gösterip, Bûselik perdesini bir koma diyez ile göstermiştir.)

Dizisi: Yerinde Bûselik (TBTT) beşlisine Hüseyinî perdesinde çoğunlukla Hicaz (SAS) dörtlüsü bazen de Kürdî (BTT) dörtlüsü ve Uşşak (KST) dörtlüsü eklenmiştir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: MIDI analiz raporunda görüleceği üzere, eserde Hüseyinî perdesi hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de duyulma yüzdesi bakımından etkinlik derecesi en yüksek perdedir. Ayrıca üzerinde çokça kalışlar yapılması münasebetiyle de önemli bir perde olup güçlü perde özelliklerini taşımaktadır. Hüseyinîyi, karar perdesi Dügâh izlemektedir. Etkinlik derecesi açısından bu iki perdeyi sırasıyla Çargâh, Bûselik ve Acem perdeleri takip etmektedir.

Güçlüsü: Hüseyinî

Yedeni: Nim Zirgüle

Seyir karakteri: Çıkıcı

Genişlemesi: Eserin aranağmesinde, pest taraftan Hüseyinî Aşîran perdesinde Hicaz dörtlüsü ile simetrik genişleme yapılmıştır.

Önemli kalışlar:

Dügâh perdesinde Bûselikli (1.-2., 14.-15., 26.-27., 31.-32. ve 42.-43. Ölçülerde)

Çargâh perdesinde Çargâhlı (4. ve 12. Ölçülerde)

Hüseyinî perdesinde ise; Hicazlı (9.-10., 19.20. ve 23.-24. Ölçülerde), Kürdîli (7.-8., ve 29. Ölçülerde) ve çeşnisiz (37.ve 41. Ölçülerde) kalışlar yapılmıştır.

Kürdî Makamına ait bulgular

TRT TSM repertuvarına kayıtlı, Kürdî makamında ve şarkı formunda bestelenmiş toplam 100 eser mevcuttur. Bu eserlerden 1'inin bestecisi belli olmayıp 1'inin bestecisi ise Muallim İsmail Hakkı Bey'dir. Bu iki eser dışındaki eserlerin hepsi Cumhuriyet Dönemi sonrasında bestelenmiştir. Bestecisi belli olmayan eserin hangi döneme ait olduğu belli olmadığı için bu

eser değerlendirmeye alınmamış, bu durumda, Kürdî makamında incelenen 20 eserden 19'unu Arel-Ezgi sonrası dönemden seçmek durumunda kalınmıştır. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Si için küçük mücennep bemolü

Dizisi: İncelenen 20 eserden 12 'sinin (%60) dizisi, yerinde Kürdî beşlisine Hüseyinî perdesinde Kürdî dörtlüsünün eklenmesiyle; 4 (%20) eserin dizisi, yerinde Kürdî dörtlüsüne Nevâ perdesinde Bûselik beşlisinin; 3 (%15) eserin dizisi yerinde Kürdî dörtlüsüne Çargâh perdesinde Çargâh ve Nevâ perdesinde Bûselik beşlilerinin; 1 (%5) eserde ise yerinde Kürdî dörtlüsüne Çargâh perdesinde Çargâh dörtlüsü ve Acem perdesinde Çargâh dörtlüsünün eklenmesiyle oluşmuştur.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Kürdî makamında incelenen 20 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında karar perdesi Dügâhın toplam süre, etkinlik derecesi ve kullanım oranı bakımlarından en etkili perde olduğu görülmektedir. Hüseyinî perdesi ise MIDI analizindeki tüm parametrelerde ikinci sırada yer almaktadır. Kalıslarda da bu perdenin ne derece önemli olduğu görülmektedir. Bu veriler, Hüseyinî perdesinin birçok eserde güçlü perde konumunda olduğunun farklı yollardan sağlamalarıdır. Arel-Ezgi nazariyesinde Kürdî makamının güçlüsü olarak belirtilen Nevâ perdesi ise kullanım sıklığı bakımından ilk sırada yer almasına karşın kullanım süresi ve oranı bakımlarından üçüncü sırada, Zeren'in etkinlik derecesi formülüne göre ise beşinci sırada yer almaktadır. Kalıslara bakıldığında da Hüseyinî perdesinin Nevâ perdesinden daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Kullanım süresi ve oranı bakımından dördüncü sırada yer alan Çargâh perdesi ise kullanım sıklığı ve etkinlik derecesi bakımlarından üçüncü sırada yer almaktadır. Kalıslarda da en önemli perdeler arasındadır. Tiz durak Muhayyer perdesi ise kullanım sıklığı ve oranı parametrelerinde beşinci sırada, etkinlik derecesi bakımından dördüncü sırada yer almaktadır. Kürdî perdesinin de hem MIDI analiz sonuçlarından hem de kalıslardaki etkinliğinden yola çıkarak önemli perdelerden olduğu söylenebilir.

Güçlüsü: İncelenen 20 eserin 8'inde (%40) güçlü, Hüseyinî perdesi, 5 eserde (%25) Nevâ perdesi, 4 eserde (%20) birinci derece güçlü Muhayyer, ikinci derece güçlü Hüseyinî perdesi, 2 eserde (%10) Çargâh perdesi, 1 eserde (%5) ise birinci derece güçlü Acem, ikinci derece güçlü ise Çargâh perdesidir.

Yedeni: İncelenen eserlerin 15'inde (%75) yeden Rast perdesidir. Diğer 5 eserde ise yeden kullanılmamıştır.

Seyir karakteri: İncelenen eserlerin 16'sının (%80) çıkıcı seyirde, 4'ünün (%20) ise inici seyirde olduğu tespit edilmiştir. İnici seyir özeliği gösteren 4 eserden 3'ü Muhayyer Kürdî makamı özellikleri göstermektedir. Bu veriler doğrultusunda Kürdî makamının seyir karakterinin çıkıcı olduğu söylenebilir.

Genişlemesi: 20 eserin 5'inde (%25) genişleme yapılmamışken, %75'lik orana tekabül eden diğer 15 eserin 14'ü yalnızca tiz taraftan, 1'i ise hem tiz hem pest taraftan genişletilmiştir. Dizinin genişletildiği 15 eserin hepsinde tiz tarafta Kürdî çeşnisi yer almaktadır. Bununla birlikte 2 eserde, (%10) Kürdî çeşnisine ek olarak Uşşak çeşnisi de kullanılmış, hem tiz hem pest taraftan genişleyen 1 eserde ise pest taraftan Çargâh üçlüsü eklenmiştir. Bu veriler ışığında, Kürdî makamının çok büyük oranda tiz taraftan Kürdî çeşnisi ile genişletildiği sonucuna

varılmaktadır.

Önemli kalıplar: İncelenen 20 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Kürdîli kalış mevcuttur. Bunun dışında 15'er eserde (%75) Çârgâhta Çârgâhlı ve Muhayyerde Kürdîli; 14 eserde (%70) Hüseynde Kürdîli; 12 eserde (%60) Kürdîde çeşnisiz; 11 eserde (%55) Nevâda Bûselikli; 10 eserde (%50) Hüseynde çeşnisiz; 7'şer eserde (%35) Nevâda çeşnisiz ve Muhayyerde çeşnisiz; 6 eserde (%30) Sünbülede çeşnisiz; 5 eserde (%25) Acemde Çârgâhlı; 4'er eserde (%20) Acemde çeşnisiz ve Gerdâniyede Bûselikli; 3 eserde (%15) Çârgâhta çeşnisiz; 2'şer eserde (%10) Dügâhta çeşnisiz, Gerdâniyede çeşnisiz, Rastta Bûselikli ve Tiz Çârgâhta çeşnisiz; 1'eserde (%5) ise Hüseynde Hicazlı, Acemde Nikrîzli, Nim Hisârda çeşnisiz, Nim Hicazda çeşnisiz, Tiz Çârgâhta Çârgâhlı, Tiz Nevâda Çeşnisiz ve Kürdîde Çârgâhlı kalıplar yapılmıştır.

Bu veriler doğrultusunda, Dügâh perdesinde Kürdîli, Çârgâh perdesinde Çârgâhlı, Muhayyer perdesinde Kürdîli, Hüseynde Kürdîli, Kürdî perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Bûselikli, Hüseynde çeşnisiz, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Sünbüle perdesinde çeşnisiz, Acem perdesinde Çârgâhlı ve çeşnisiz ve Gerdâniye perdesinde Bûselikli kalıplar, Kürdî makamının önemli kalıpları olarak nitelendirilebilir.

Rast Makamına ait bulgular

Rast makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuarına kayıtlı olan 1068 eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makamda incelenen 30 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Rast

Donanımı: Eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel olarak kullanılmıştır. Fakat yeniden yazılmış notalarda Segâh, koma bemollü olarak yazılmıştır. Yeniden notalanmış eserlerin Arel-Ezgi sonrası dönemde yazıldığı dikkate alınmalıdır. Eski nota yazım sistemi ile kaleme alınmış eserlerde Rast makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi yer almaktadır.

Dizisi: İncelenen 30 eserin 24'ünde (%80) dizi, yerinde Rast beşlisine Nevâ perdesinde Rast dörtlüsünün; 5'inde (%16,66) yerinde Rast beşlisine Segâh perdesinde Ferahnâk beşlisinin ve Nevâ perdesinde Rast dörtlüsünün eklenmesiyle oluşmuştur. 1 eserde ise Rast ve Hüseynde makam dizileri iç içe kullanılmıştır.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Rast makamında incelenen 30 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en etkili perde olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin hemen hepsinde bu perde üzerinde çeşitli çeşnilerle kalıplar yapılması da perdenin makam içerisindeki önemini vurgulamaktadır. Nevâ perdesini takip eden bir diğer önemli perde Segâh perdesidir. Hem MIDI analiz sonuçlarındaki veriler hem perde üzerindeki kalıplar hem de 6 eserde güçlü perde sayılabilecek bir konumunda olması Segâh perdesinin önemini göstermektedir. Kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada yer alan ve makamın karar perdesi olan Rast perdesinde de her eserde çeşitli kalıplar yapılmıştır. Çârgâh perdesi, kullanım süresi ve oranı bakımından dördüncü sırada yer alırken kullanım sıklığında üçüncü sırada yer almıştır. Kalıplara bakıldığında ise Çârgâh perdesinde az sayıda kalış yapıldığı görülmektedir. Kullanım

süresi ve oranı bakımından beşinci sırada yer alan Dügâh perdesi ise kullanım sıklığında dördüncü sırada yer almış ve perde üzerinde önemli ölçüde kalıplar yapılmıştır.

Güçlüsü: Güçlü perde, incelenen 30 eserin 23'ünde (%76,66) Nevâ perdesi; 6 eserde (%20) Segâh perdesi; 1 eserde (%3,33) ise Gerdâniye perdesidir. Bu veriler ışığında, Rast makamının güçlü perdesinin büyük çoğunlukla Nevâ perdesi bazen de Segâh perdesi olduğu söylenebilir.

Yedeni: İncelenen eserlerin 24'ünde (%80) yeden, Irak perdesidir. Diğer 6 eserde (%20) ise yeden kullanılmamıştır. Bu da bize Rast makamının büyük çoğunlukla yeden kullandığını ve bu yedenin de her zaman Irak perdesi olduğunu göstermektedir.

Seyir karakteri: İncelenen 30 eser içerisinde, inici-çıkıcı seyir karakterine sahip olan 1 eser dışındaki diğer tüm eserlerde (%96,66) seyir, çıkıcı karakterdedir.

Genişlemesi: 30 eserin 11'inde (%36,66) hem pest hem tiz taraftan; 8'inde (%26,66) sadece pest taraftan; 6'sında (%20) sadece tiz taraftan genişleme yapılmışken 5 eserde (%16,66) dizi genişletilmemiştir. Pest taraftan yapılan genişlemelerin tümünde Rast çeşnisi kullanılmıştır. Hem pest hem tiz taraftan genişletilen 11 eserin tiz bölgedeki genişlemelerinde ise 5 eserde (%16,66) Rast, 4 eserde (%13,33) Bûselik, 1 eserde (%3,33) Çârgâh ve 1 eserde (%3,33) Rast ve Bûselik çeşnileri kullanılmıştır. Dizisi yalnızca tiz taraftan genişletilen 6 eserin ise 2'sinde (%6,66) Rast, 2'sinde (%6,66) Bûselik, 1'inde (%3,33) Çârgâh ve 1'inde de (%3,33) Rast ve Bûselik çeşnileri yer almıştır.

Eserlerden edinilen bu bilgilere göre özetle, Rast makamının hem pest hem de tiz taraftan genişletilebildiği; pest taraftan yapılan genişlemelerin hepsinde Rast çeşnisinin, tiz taraftan yapılan genişlemelerde ise büyük çoğunlukla Rast ve Bûselik, nadiren de Çârgâh çeşnisinin kullanıldığı görülmektedir.

Önemli kalıplar: İncelenen 30 eserin hepsinde Rast perdesinde Rastlı kalıplar mevcuttur. Bunun dışında 21 eserde (%70) Nevâ perdesinde çeşnisiz; 20 eserde (%66,66) Segâh perdesinde Ferahnâklî; 15 eserde (%50) Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 12'ser eserde (%40) Nevâ perdesinde Rastlı ve Bûselikli; 9'ar eserde (%30) Nevâda Hicazlı ve Dügâhta Uşşaklı; 8 eserde (%26,66) Segâhta Segâhlî; 7'ser eserde (%23,33) Dügâhta Hüseyinî, Gerdâniyede Rastlı ve Bûselikli; 5 eserde (%16,66) Segâhta Hüzâmlî; 4'er eserde (%13,33) Segâhta çeşnisiz ve Yegâhta Rastlı, 3'er eserde (%10) Rastta Bûselikli ve Nikrîzli, Çârgâhta Çârgâhlî ve Muhayyerde çeşnisiz; 2'ser eserde (%6,66) Çârgâhta Nikrîzli ve Hüseyinîde çeşnisiz; 1'er eserde (%3,33) Rastta çeşnisiz ve Hicazlı, Dügâhta çeşnisiz, Bûselikte Nişâburlu, Segâhta Hicazlı, Nevâda Uşşaklı, Kürdîli Nişâburlu, Hüseyinîde Uşşaklı ve Kürdîli, Acemde Çârgâhlî ve çeşnisiz, Gerdâniyede Çârgâhlî, Kürdîde çeşnisiz, Dik Hisârda Segâhlî, Eviçte Segâhlî ve Hüseyinî Aşîranda Uşşaklı kalıplar yapılmıştır.

Ayrıca incelenen eserlerin 6'sında, Hicazkar, Neveser, Nihavend, Basit Sûzinak, Nikrîz, Hüseyinî ve Segâh gibi farklı makamlara geçki yapıldığı saptanmıştır.

Tüm bu veriler ışığında, Rast perdesinde Rastlı, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Segâh perdesinde Ferahnâklî, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Rastlı, Bûselikli ve Hicazlı, Dügâh perdesinde Uşşaklı, Segâh perdesinde Segâhlî, Dügâh perdesinde Hüseyinî ve Gerdâniye perdesinde Rastlı ve Bûselikli kalıplar, Rast makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir.

Uşşak Makamına ait bulgular

Uşşak makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 1009 eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makamda da incelenen 30 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Uşşak makamındaki şarkılarda da eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bu durumda, Arel-Ezgi nazariyesi öncesinde Uşşak makamının donanımında değiştirici işaret yer almamaktadır.

Dizisi: İncelenen eserlerin hepsinde makam dizisi, yerinde Uşşak dörtlüsüne Nevâ perdesinde Bûselik beşlisinin eklenmesiyle oluşmuştur.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Uşşak makamında incelenen 30 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımlarından en önemli perde olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin hemen hepsinde bu perde üzerinde çeşitli çeşnilerle kalışlar yapılmıştır. Nevâ perdesini, toplam süre ve kullanım oranı bakımından karar perdesi Dügâh takip etmektedir. Kullanım sıklığı, toplam süre ve kullanım oranı bakımından üçüncü sırada yer alan Hüseyinî perdesi de makamın önemli kalış noktalarındandır. Bir diğer önemli perde olan Çargâh perdesi, kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada, kullanım sıklığı bakımından ise ikinci sırada yer almaktadır ve makamın önemli kalış perdelerindendir. Hüseyinî perdesi ise hem kullanım sıklığı, hem toplam süre hem de kullanım oranı sıralamalarında beşinci sırada yer almaktadır. Bu perde üzerinde de önemli derecede kalışlar yapılmıştır.

Güçlüsü: İncelenen 30 eserin 28'inde (%93,33) güçlü, Nevâ perdesidir. 1'er eserde ise Segâh ve Çargâh perdeleri güçlü perde konumundadır.

Yedeni: İncelenen eserlerin hepsinde yeden kullanılmış olup yeden, Rast perdesidir.

Seyir karakteri: İncelenen 30 eserin 28'i (%93,33) çıkıcı; 2 eser ise inici-çıkıcı seyir karakterine sahiptir.

Genişlemesi: Makam dizisi dışında tek bir ses genişletilen, bu genişlemede de Tiz Segâh perdesini kullanan eserleri genişlemiş saymazsak toplam 11 eserde (%36,66) dizi genişletilmemiştir. Diğer eserlerin 10'unda (%33,33) dizi, yalnızca pest taraftan ve Segâh (6) ve Rast (4) çeşnileri ile; 5'i (%16,66) tiz taraftan Uşşak, pest taraftan ise Segâh (3) ve Rast (2) çeşnileri ile; 4'ü (%13,33) ise yalnızca tiz taraftan Uşşak (3) ve SK (1) çeşnileri ile genişletilmiştir. Bu veriler doğrultusunda Uşşak makamının çoğunlukla pest taraftan Segâh ve Rast çeşnileri ile genişletildiği sonucuna varılmaktadır. Tiz taraftan yapılan genişlemelerde de Uşşak çeşnisi simetrik olarak tiz durak Muhayyer perdesi üzerine taşınmaktadır.

Önemli kalışlar: İncelenen 30 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Uşşaklı kalış yapılmıştır. Bunun yanı sıra 25 eserde (%83,33) Nevâ perdesinde Bûselikli; 20 eserde (%66,66) Rast perdesinde Rastlı; 16 eserde (%53,33) Nevâ perdesinde çeşnisiz; 14 eserde (%46,66) Dügâh perdesinde Hüseyinî; 10 eserde (%33,33) Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 9'ar eserde (%30) Nevâ perdesinde Hicazlı ve Hüseyinî perdesinde çeşnisiz; 7'şer eserde (%23,33) Segâh perdesinde Segâh ve Ferahnâklı, Nevâ perdesinde Rastlı ve Çargâh perdesinde Çargâhlı; 5' er eserde (%16,66) Rast perdesinde Nikrızlı, Çargâh perdesinde Nikrızlı ve Acem perdesinde

Çârgâhlı; 4'er eserde (%13,33) Dügâh perdesinde Hicazlı, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı ve Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 3'er eserde (%10) Dügâh perdesinde Karcıgarlı ve Hüseyinî perdesinde Kürdîli; 2'şer eserde (%6,66) Muhayyer perdesinde Uşşaklı, Yegâh perdesinde Rastlı ve Nim Hicaz perdesinde çeşnisiz; 1'er eserde (%3,33) Dügâh perdesinde Bûselikli, Segâh perdesinde Hüzâmlı, Müstearlı ve çeşnisiz, Çârgâh perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Kürdîli ve Uşşaklı, Acem perdesinde çeşnisiz, Eviç perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı, Gerdâniye perdesinde Rastlı, Müstearlı ve Bûselikli kalıplar yapılmıştır.

Ayrıca incelenen 30 eserin 10'unda farklı bir makama geçki yapılmış olup bu eserlerin 4'ünde Karcıgar makamına geçilmiştir. Kalan 6 eserin 5'inde Nikrîz(2) ,Rast(1), Hüseyinî(1), Bûselik(1) makamlarına, 1 eserde ise hem Karcıgar hem de Rast makamlarına geçki yapılmıştır.

Bu veriler ışığında, Uşşak makamında yapılan kalıplar sıklık derecesine göre şöyle sıralanabilir: Dügâh perdesinde Uşşaklı, Nevâ perdesinde Bûselikli, Rast perdesinde Rastlı, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Dügâh perdesinde Hüseyinîli, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Hicazlı, Hüseyinî perdesinde çeşnisiz, Segâh perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı, Nevâ perdesinde Rastlı ve Çârgâh perdesinde Çârgâhlı kalıplar.

Hüseyinî Makamına ait bulgular

Hüseyinî makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 720 eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makamda da incelenen 30 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Hüseyinî makamındaki şarkılarda da eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda Hüseyinî makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi olduğu söylenebilir.

Dizisi: İncelenen eserler içerisinde Hüseyinî makamı özelliklerini göstermeyen 3 eser dışındaki 27 eserin hepsinde makam dizisi, yerinde Hüseyinî beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşak dörtlüsünün eklenmesiyle oluşmuştur. Diğer üç eserde ise Uşşak dörtlüsüne Bûselik ve Rast beşlileri eklenmiştir. Bu eserler incelendiğinde ikisinin Uşşak, birinin ise Nevâ makamı özelliklerini gösterdiği söylenebilir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Hüseyinî makamında incelenen 30 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Hüseyinî perdesinin her bakımdan en etkili perde olduğu görülmektedir. Hemen her eserde bu perde üzerinde önemli kalıpların yapılması da perdenin önemini göstermektedir. Nevâ perdesi ise gerek MIDI analizi sonuçlarında ikinci sırada yer alması gerekse üzerinde önemli ölçüde kalıplar yapılması münasebetiyle en önemli perdeler arasında yer almaktadır. Kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada karar perdesi Dügâh yer almaktadır. Kullanım sıklığı sıralamasında altıncı sırada kalan Dügâh perdesi, makamın çoğunlukla orta bölgelerde gezindiği, karar perdesine çok fazla uğranmadığı ve uğrandığında belirgin kalıplar yapıldığını göstermektedir. Kullanım süresi ve oranı sıralamasında dördüncü sırada, kullanım sıklığında ise üçüncü sırada yer alan Çârgâh perdesi üzerinde de önemli ölçüde kalıplar yapılmıştır. Bir diğer önemli perde ise kullanım sıklığında üçüncü kullanım süresi ve oranında ise beşinci sırada yer alan Gerdâniye perdesidir. Gerdâniye perdesinde de az sayıda olsa da kalıplar yapılmıştır.

Güçlüsü: İncelenen 30 eser içerisinde farklı makam özellikleri gösteren üç eser dışındaki 27 eserin tamamında güçlü, Hüseyinî perdesidir.

Yedeni: İncelenen eserlerin 5'inde (%16,66) yeden kullanılmamış olup, yeden kullanılan 25 (%83,33) eserin hepsinde yeden Rast perdesidir.

Seyir karakteri: İncelenen 30 eser içerisinde, çıkıcı seyir karakterine, aynı zamanda Hüseyinî makamından farklı bir diziye sahip olan 2 eser dışında diğer tüm eserlerde (%93,33) seyir, inici-çıkıcı karakterdedir.

Genişlemesi: Makam dizisi dışında tek bir ses genişletilen, bu genişlemede de çoğunlukla Tiz Segâh, Sünbüle veya Tiz Büselik perdelerini alan 6 eser genişlemiş sayılmazsa, incelenen 30 eserin 20'sinde (%66,66) genişleme yapıldığı söylenebilir. Bu genişlemelerin hepsinde tizde Uşşak çeşnisi kullanılmışken, yalnızca 1 eserde pest taraftan da Segâh üçlüsü ile genişleme yapılmıştır. Bu veriler ışığında Hüseyinî makamının tiz taraftan Uşşak çeşnisi ile genişlediği sonucuna varılabilir.

Önemli kalıplar: İncelenen 30 eserin 29'unda (%96,66) Dügâh perdesinde Hüseyinîli; 24'ünde (%80) Hüseyinî perdesinde Uşşaklı; 17'ser eserde (%56,66) Hüseyinî ve Muhayyer perdelerinde çeşnisiz; 13 eserde (%43,33) Çârgâh perdesinde Çârgâhlı; 11 eserde (%36,66) Nevâ perdesinde Rastlı; 9 eserde (%30) Hüseyinî perdesinde Hüseyinîli; 7'ser eserde (%23,33) Nevâ perdesinde Büselikli ve Rast perdesinde Rastlı; 5'er eserde (%16,66) Dügâh perdesinde Uşşaklı ve Muhayyer perdesinde Uşşaklı; 4'er eserde (%13,33) Eviç perdesinde Segâhlı ve Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 3'er eserde (%10) Nevâ perdesinde çeşnisiz ve Hüseyinî perdesinde Kürdîli; 2'ser eserde (%6,66) Çârgâh perdesinde çeşnisiz ve Pençgahlı, Hüseyinî perdesinde Hicazlı, Acem perdesinde Çârgâhlı ve Gerdâniye perdesinde Rastlı; 1'er eserde (%3,33) Dügâh perdesinde Sabâlı, Nim Hicaz perdesinde Hicazlı, Hüseyinî perdesinde Sabâlı ve Tiz Çârgâh perdesinde çeşnisiz kalıplar yapılmıştır.

Ayrıca incelenen eserlerin 1'inde Rast makamına 1'inde de Sabâ makamına geçki yapılmıştır. 3 eserde ise Hüseyinî makamının özellikleri olmayıp bu eserlerin 2'si Uşşak makamı, 1'i ise Nevâ makamı özelliklerini taşımaktadır.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Hüseyinîli; Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Hüseyinîli ve çeşnisiz; Muhayyer perdesinde çeşnisiz; Çârgâh perdesinde Çârgâhlı; Nevâ perdesinde Rastlı ve Büselikli ve Rast perdesinde Rastlı kalıplar, Hüseyinî makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir. İncelenen 30 eserden elde edilen verilere göre, Arel-Ezgi nazariyesini esas alan kaynaklarda önemli asma kalıplardan biri olarak nitelendirilen, Segâh perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı kalıpların Hüseyinî makamında kullanılmadığı görülmektedir.

Nevâ Makamına ait bulgular

Nevâ makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 48 eser bulunmaktadır. Bu eserlerin 12'si Cumhuriyet Dönemi öncesine ait olup incelenen 10 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Nevâ makamındaki şarkılarda da eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda Nevâ makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi olduğu söylenebilir.

Dizisi: İncelenen eserlerin 9'unda (%90) yerinde Uşşak dörtlüsüne Nevâ perdesinde Rast beşlisi eklenmiştir. 1 eserde ise Uşşak dörtlüsüne Bûselik beşlisi eklenmiştir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Nevâ makamında incelenen 10 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en önemli perde olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin hemen hepsinde bu perde üzerinde çeşitli çeşnilerle kalışlar yapılmıştır. Nevâ perdesini, kullanım sıklığı, toplam süre ve kullanım oranı bakımından takip eden Hüseyinî perdesi üzerinde hiçbir eserde kalış yapılmamıştır. Kullanım oranında üçüncü sırada yer alan Çargâh perdesi ise önemli kalış perdelerindendir. Bir diğer önemli perde olan Gerdâniye perdesi ise kullanım sıklığı, süresi ve oranı bakımından dördüncü sırada yer alırken üzerinde iki kez kalış yapılmıştır. MIDI analizi parametrelerinde beşinci sırada yer alan Eviç perdesi üzerinde de kalışlar yapılmıştır.

Güçlüsü: İncelenen 10 eserin 9'unda (%90) güçlü, Nevâ perdesidir. Bir eserde ise Çargâh perdesi güçlü perde konumundadır.

Yedeni: İncelenen eserlerin 4'ünde (%40) yeden kullanılmamışken 6'sında (%60) Rast perdesi yeden olarak kullanılmıştır.

Seyir karakteri: İncelenen 10 eserin tamamı inici-çıkıcı seyir karakterine sahiptir.

Genişlemesi: Eserlerin 3'ünde (%30) dizi genişletilmemiş olup diğer 7 eserde (%70) dizi tiz taraftan Uşşak çeşnisi ile genişletilmiştir. 1 eserde tiz taraftaki Uşşak çeşnisiyle beraber Kürdî çeşnisi de kullanılmıştır.

Önemli kalışlar: İncelenen 10 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Uşşaklı kalış yapılmıştır. Bunun dışında 9 eserde (%90) Nevâ perdesinde Rastlı; 6 eserde (%60) Nevâ perdesinde Bûselikli; 4'er eserde (%40) Çargâh perdesinde Çargâhlı ve Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 2'ser eserde (%20) Nevâ perdesinde çeşnisiz ve Eviç perdesinde Segâhlı; 1'er eserde (%10) ise Rast perdesinde Rastlı, Dügâh perdesinde Hüseyinîli, Rastlı ve Hicazili, Eviç perdesinde Hüzzâmlı ve Çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde Rastlı ve çeşnisiz ve Tiz Çargâh perdesinde çeşnisiz kalışlar yapılmıştır.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Uşşaklı, Nevâ perdesinde Rastlı, Bûselikli ve çeşnisiz, Çargâh perdesinde Çargâhlı, Muhayyer perdesinde çeşnisiz ve Eviç perdesinde Segâhlı kalışlar, Nevâ makamının önemli kalışları olarak sıralanabilir.

Hicaz Makamına ait bulgular

Hicaz makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuarına kayıtlı olan 2254¹⁰ eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makamdaki incelenen 30 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: İncelenen 30 eserin 25'inde (%83,33) donanımında Si için bakiye bemolü, Do için bakiye diyez; 5'inde (%16,66) bunlara ilaveten Fa için bakiye diyez yazılmıştır. Bu veriler doğrultusunda makamın donanımında Si için bakiye bemolü ve Do için bakiye diyez yer aldığı, diğer değiştirici işaretlere eser içerisinde yer verildiği görülmektedir.

¹⁰ Bu eserlerin hepsi TRT repertuarında Hicaz makamı adı altında gösterilmektedir fakat bu eserler içerisinde Hümâyûn, Uzzâl ve Zîrgüle gibi Hicaz ailesi makamlarında bestelenmiş eserler de mevcuttur.

Dizisi: İncelenen eserlerin 9'unda (%30) dizi, Hicaz dörtlüsüne Bûselik beşlisinin; 8'inde (%26,66) Hicaz dörtlüsüne Bûselik ve Rast beşlilerinin; 7'sinde (%23.33) Hicaz dörtlüsüne Rast beşlisinin; 4'ünde (%13.33) Hicaz beşlisine Uşşak dörtlüsünün; 1'inde (%3,33) Hicaz dörtlüsüne Nim Hicaz perdesinde STB dörtlüsü ve Nevâ perdesinde Bûselik ve Rast Beşlilerinin eklenmesiyle; 1'inde ise Hicaz, Hümâyûn ve Uzzâl makam dizilerinin bir arada kullanılmasıyla oluşmuştur. Bu veriler ışığında Hicaz makam dizisinin Hicaz dörtlüsüne Bûselik veya Rast beşlilerinin eklenmesiyle oluştuğu söylenebilir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Hicaz makamında incelenen 30 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımlarından en önemli perde olduğu görülmektedir. Eserlerin büyük çoğunluğunda güçlü perde görevi üstlenen bu perde üzerinde hemen her eserde önemli kalıplar yapılmıştır. Nevâ perdesini, kullanım sıklığı, toplam süre ve kullanım oranı bakımından Hüseyinî perdesi takip etmektedir. Hüseyinî perdesi de önemli kalış yerlerinden olup bazı eserlerde güçlü perde konumundadır. Bunun sebebi hem Hicaz ailesi makamlarının iç içe kullanılmış olması hem de Uzzâl ve Zirgüle gibi ailenin diğer makamlarında olmalarına rağmen birçok eserin TRT repertuvarına Hicaz makamı adı altında kaydedilmiş olmalarıdır. Karar perdesi Dügâh, kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada yer alırken kullanım sıklığında beşinci sırada yer almaktadır. Bir diğer önemli perde olan Nim Hicaz perdesi kullanım sıklığı bakımından üçüncü, toplam süre ve kullanım oranı bakımından dördüncü sırada yer almaktadır. Bu perde üzerinde de önemli ölçüde kalıplar yapılmıştır ve bu kalıpların çoğu, Arel-Ezgi nazariyesinde belirtildiği gibi, çeşnisiz değil belirli bir çeşni ile yapılmıştır. Dik Kürdî perdesi de kullanım süresi ve oranı bakımından beşinci sırada yer alırken bu perde üzerinde de çeşnili ve çeşnisiz birçok kalış yapılmıştır.

Güçlüsü: İncelenen 30 eserin 23'ünde (%76,66) güçlü, Nevâ perdesidir. Birçoğu Uzzâl makamı özellikleri gösteren 6 eserde (%20) güçlü, Hüseyinî perdesi; 1 eserde ise Nim Hicaz perdesidir.

Yedeni: İncelenen eserlerin 24'ünde (%80) yeden Rast perdesi, 3 eserde (%10) Nim Zirgüle perdesidir. 3 eserde ise yeden kullanılmamıştır.

Seyir karakteri: İncelenen 30 eserin 20'sinde (%66.66) seyir, inici-çıkıcı özellik gösterirken 10 eserde ise (%33.33) çıkıcı özellik göstermektedir. Bu durumda Hicaz makamının inici-çıkıcı veya çıkıcı seyir karakterine sahip olduğu söylenebilir.

Genişlemesi: İncelenen eserlerin 11'inde (%36.33) dizi genişletilmezken; 8'inde (%26.66) tiz taraftan; 6'sında (%20) pest taraftan; 5'inde ise (%16.66) her iki taraftan da genişletilmiştir. Tizden genişlemelerde çoğunlukla Bûselik bazen de Hicaz ve Uşşak çeşnileri; pest taraftan yapılan genişlemelerde ise çoğunlukla Segâh bazen de Uşşak, AS ve Rast çeşnileri kullanılmıştır. Bu veriler ışığında Hicaz makamının hem tizden hem de pest taraftan genişletilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Önemli kalıplar: İncelenen 30 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Hicazlı kalış yapılmıştır. Bunun dışında 25 eserde (%83.33) Nevâ perdesinde Bûselikli; 15'er eserde (%50) Nevâ perdesinde Rastlı ve Hüseyinî perdesinde Uşşaklı; 13 eserde (%43.33) Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 12 eserde (%40) Nim Hicaz perdesinde STB'li; 11 eserde (%36.36) Hüseyinî perdesinde çeşnisiz; 8'er eserde (%26.66) Dik Kürdî perdesinde AS'li ve Eviç perdesinde Segâhlı; 6 eserde (%20) Muhayyer perdesinde Bûselikli; 5'er eserde (%16.66) Nim

Hicaz perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Kürdîli ve Rast perdesinde Nîkrîzli; 3'er eserde (%10) Nim Hicaz perdesinde Segâhlî ve Nevâ perdesinde çeşnisiz; 2'şer eserde (%6.66) Segâh perdesinde Ferahnâklî, Nevâ perdesinde Nîkrîzli, Hüseyinî perdesinde Hicazlı, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Hicazlı ve Irak perdesinde Ferahnâklî; 1'er eserde (%3.33) Dügâh perdesinde Bûselikli, Hüseyinîli, Uşşaklı, Sabâlı ve Nîkrîzli, Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz, Segâh perdesinde Segâhlî ve çeşnisiz, Çârgâh perdesinde Çârgâhlî, Hüseyinî perdesinde Karcıgarlı, Eviç perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Uşşaklı, Yegâh perdesinde Rastlı ve Hüseyinî Aşîran perdesinde Uşşaklı kalıplar yapılmıştır.

Eserlerin 9'unda farklı bir makama geçki yapılmış olup bu makamlar; 2 eserde Zirgüle, 2 eserde Bûselik, 1 eserde Segâh, 1 eserde Uşşak, 1 eserde Hüseyinî ve Saba, 1 eserde Uzzâl ve Zirgüle ve 1 eserde Nîkrîz ve Şehnâz Bûselik makamlarıdır.

Bunun yanı sıra, eserlerin birçoğunda, Arel-Ezgi kuramının ayrı ayrı ele aldığı, Hicaz ve Hümâyûn makamlarının iç içe kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca TRT repertuarında da çokça örneğine rastlanabileceği gibi, incelenen eserlerin 3'ü Uzzâl makamında olmasına karşın Hicaz makamı adı altında gösterilmektedirler.

Değinmek istenilen önemli bir noktada şu ki; Arel-Ezgi nazariyesinde, üzerinde çeşnisiz kalıplar yapıldığı söylenen Dik Kürdî ve Nim Hicaz perdeleri üzerinde çoğunlukla bir çeşni bulunmaktadır ki bu çeşniler söz konusu nazariyede isimlendirilmemiştir. Bu çeşniler: Dik Kürdî perdesinde AS üçlüsü veya AST dörtlüsü, Nim Hicaz perdesinde ise STB dörtlüsü veya STBT beşlisidir.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Hicazlı, Nevâ perdesinde Bûselikli, Nevâ perdesinde Rastlı, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Nim Hicaz perdesinde STB'li, Hüseyinî perdesinde çeşnisiz, Dik Kürdî perdesinde AS'li, Eviç perdesinde Segâhlî ve Muhayyer perdesinde Bûselikli kalıplar, Hicaz makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir.

Hümâyûn Makamına ait bulgular

Hümâyûn makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuarına kayıtlı olan 14 eser bulunmaktadır. Repertuarda yer alan Hümâyûn makamındaki şarkıların hepsi Cumhuriyet Dönemi sonrasında bestelenmiş olduğundan bu makamdaki 10 örnek eser bu dönemden seçilmek durumunda kalmıştır. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: İncelenen eserlerin hepsinde donanımda Si için bakiye bemolü, Do için bakiye diyezi yer almaktadır.

Dizisi: İncelenen 10 eserin hepsinde yerinde Hicaz dörtlüsüne Nevâ perdesinde Bûselik beşlisi eklenmiştir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Nevâ perdesi hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en önemli perdedir. Bu perde üzerinde hemen her eserde önemli kalıplar yapılmıştır. Nevâ perdesini, Hüseyinî perdesi takip etmektedir. Hüseyinî perdesi de önemli kalış perdelerindendir. Karar perdesi Dügâh, kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada yer alırken kullanım sıklığında altıncı sırada yer almaktadır. Bir diğer önemli perde olan Nim Hicaz perdesi kullanım sıklığı bakımından üçüncü, toplam süre ve kullanım oranı bakımından dördüncü sırada yer almaktadır. Bu perde üzerinde de önemli ölçüde kalıplar

yapılmıştır. Dikkat edilirse, MIDI analizi verilerine göre ilk dört sırada yer alan bu perdelerin Hicaz makamı analizinde de aynı sırayla yer aldığı görülmektedir. Söz konusu iki makamda bestelenmiş eserlerin neredeyse ayırt edilemeyecek kadar benzerlik gösterdikleri ortadadır. Hicaz makamındaki sıralamadan farklı olarak Hümâyûn makamı MIDI analizinde beşinci sırada Acem perdesi yer almaktadır.

Güçlüsü: İncelenen eserlerin 8'inde (%80) güçlü, Nevâ perdesidir. Diğer 2 eserin 1'inde Hüseyinî, 1'inde ise birinci derece güçlü Muhayyer ikinci derece güçlü ise Nevâ perdesidir.

Yedeni: İncelenen 10 eserin 2'sinde yeden kullanılmamış olup diğer eserlerin tümünde yeden, Rast perdesidir.

Seyir karakteri: İncelenen eserlerin 5'inde (%50) seyir, inici-çıkıcı, 4'ünde (%40) çıkıcı, 1'inde (%10) ise inicidir. Bu durumda, 1 eser dışındaki tüm eserler Hümâyûn makamının inici-çıkıcı veya çıkıcı seyir karakterine sahip olduğu göstermektedir.

Genişlemesi: İncelenen eserlerin 4'ünde (%40) dizi genişletilmezken; 3'ünde (%30) tiz taraftan; 3'ünde ise (%30) pest taraftan genişletilmiştir. Tizden genişletmelerin 1'i Hicaz, 1'i Uşşak ve 1'i de Bûselik çeşnileri ile; pestten genişletmelerin ise 2'si Segâh, 1'i ise Bûselik çeşnileri ile yapılmıştır. Bu veriler ışığında Hümâyûn makamının hem tizden hem de pest taraftan genişletilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Önemli kalıplar: İncelenen 10 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Hicazlı kalış yapılmıştır. Bunun dışında 9 eserde (%90) Nevâ perdesinde Bûselikli; 8'er eserde (%80) Nim Hicaz perdesinde STB'li ve Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 6'şar eserde (%60) Dik Kürdî perdesinde AST'li ve Nevâ perdesinde çeşnisiz; 4'er eserde (%40) Hüseyinî perdesinde Kürdîli ve çeşnisiz, Rast perdesinde Nikrîzli; 3 eserde (%30) Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 2'şer eserde (%20) Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Rastlı ve Hüseyinî perdesinde Uşşaklı; 1'er eserde (%10) Dügâh perdesinde Bûselikli, Sabâlı ve çeşnisiz, Çârgâh perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Uşşaklı, Hüseyinî perdesinde Hicazlı, Aem perdesinde AS'li, çeşnisiz ve Çatgahlı, Eviç perdesinde Segâhlı ve Hüzâmlı, Gerdâniye perdesinde Nikrîzli, Muhayyer perdesinde Bûselikli, Hicazlı ve Uşşaklı, Rast perdesinde Çârgâhlı ve Yegâh perdesinde Bûselikli kalıplar yapılmıştır.

Eserlerin 3'ünde (%30) farklı bir makama geçki yapılmış olup bu makamlar; Uzzâl, Bûselik ve Eviç perdesinde Segâhtır. Segâh makamının Eviç perdesi üzerinde kurulmasının, nazariyatta herhangi bir makam ismi ile anılabileceği dikkate alınarak araştırılmış fakat böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu sebepten ötürü “Eviç perdesinde Segâh” şeklinde ifade edilmiştir.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Hicazlı, Nevâ perdesinde Bûselikli, Nim Hicaz perdesinde STB'li, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Dik Kürdî perdesinde AST'li, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Kürdîli ve çeşnisiz, Rast perdesinde Nikrîzli, Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Rastlı, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı kalıplar, Hümâyûn makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir.

Uzzâl Makamına ait bulgular

Uzzâl makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 42 eser bulunmaktadır. Bu eserlerin yalnızca 3'ü Cumhuriyet Dönemi öncesinde bestelenmiştir. Bu sebeple Uzzâl makamındaki 10 örnek eserin 7'si Cumhuriyet Dönemi sonrası bestelenen eserler

içerisinden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: İncelenen eserlerin 8'inde (%80) donanımında Si için bakiye bemolü, Do için bakiye diyezi ve Fa için bakiye diyezi yer almaktadır. Diğer 2 eser Cumhuriyet Dönemi öncesi bestelenen eserler olup donanımında yalnızca si için bemol (Arel nazariyesinde küçük mücennep bemolü) kullanılmış, diğer değiştirici işaretler eser içerisinde yazılmıştır.

Dizisi: İncelenen 10 eserin 5'inde (%50) dizi, yerinde Hicaz beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşak dörtlüsünün; 4'ünde (%40) yerinde Hicaz beşlisine Hüseyinî perdesinde Kürdî dörtlüsünün; 1'inde (%10) Hicaz dörtlüsüne Rast beşlisinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Hicaz makamı özellikleri gösteren bu son eser dışında makam dizisinin, yerinde Hicaz beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşak veya Kürdî dörtlülerinin eklenmesiyle oluştuğu görülmektedir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Uzzâl makamında incelenen 10 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Hüseyinî perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımlarından en önemli perde olduğu görülmektedir. İstisnai 1 eser dışında tüm eserlerde güçlü perde görevi üstlenen bu perde üzerinde hemen her eserde önemli kalışlar yapılmıştır. Hüseyinî perdesini, kullanım sıklığı, toplam süre ve kullanım oranı bakımından Nevâ perdesi takip etmekte olup bu perde de önemli kalış perdelerindendir. MIDI analiz verilerinde üçüncü sırada yer alan Gerdâniye perdesinde de kalışlar yapılmıştır. Tiz durak Muhayyer perdesi toplam süre ve kullanım oranı bakımından dördüncü sırada yer alırken kullanım sıklığında altıncı sıradadır. Bu perde üzerinde de kalışlar yapılmıştır. Karar perdesi Dügâh ise toplam süre ve oran sıralamasında beşinci kullanım sıklığı sıralamasında ise yedinci sıradadır.

Güçlüsü: İstisnai 1 eser dışındaki tüm eserlerde güçlü, Hüseyinî perdesidir.

Yedeni: İncelenen 10 eserin 2'sinde yeden kullanılmamış olup diğer eserlerin tümünde yeden, Rast perdesidir.

Seyir karakteri: İncelenen eserlerin 8'inde (%80) seyir, inici-çıkıcı karakterdedir. Diğer 2 eserin 1'inde inici, 1'inde ise çıkıcı seyir gözlenmiştir. Bu durumda Uzzâl makamının seyir karakterinin büyük çoğunlukla inici-çıkıcı, nadiren de inici ya da çıkıcı olduğu söylenebilir.

Genişlemesi: İncelenen eserlerin 4'ünde (%40) dizi genişletilmezken; 4'ünde (%40) yalnızca tiz taraftan; 2'sinde ise (%20) hem tiz hem de pest taraftan genişletilmiştir. Toplamda 6 eserde (%60) Rastlanan tiz bölgeden genişletmelerin 3'ünde Büselik, 2'sinde Uşşak, 1'inde ise Hicaz çeşnileri kullanılmıştır. Pest taraftan genişletilen 2 eserde ise genişleme için Segâh çeşnisi kullanılmıştır. Bu veriler ışığında Uzzâl makamının çoğunlukla tiz taraftan bazen de pest taraftan genişletilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Önemli kalışlar: İncelenen 10 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Hicazlı kalış yapılmıştır. Bunun dışında 9 eserde (%90) Hüseyinî perdesinde çeşnisiz; 7'ser eserde (%70) Hüseyinî perdesinde Uşşaklı ve Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 6 eserde (%60) Nevâ perdesinde Büselikli; 5 eserde (%50) Nim Hicaz perdesinde STBT'li; 4'er eserde (%40) Hüseyinî perdesinde Kürdîli, Eviç perdesinde Segâhlı ve Rast perdesinde Nikrîzli; 3 eserde (%30) Nevâ perdesinde Çeşnisiz; 2'ser eserde (%20) Dik Kürdî perdesinde AST'li, Nevâ perdesinde Rastlı, Acem perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Büselikli ve Uşşaklı; 1'er eserde (%10) Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz, Büselik perdesinde Nişâburlu, Nim

Hicaz perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Nikrîzli, Hüseyinî perdesinde Hicazlı, Dik Acem perdesinde AS'li, Eviç perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde Çârgâhlı ve Rastlı kalırlar yapılmıştır.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Hicazlı, Hüseyinî perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Bûselikli, Nim Hicaz perdesinde STBT'li, Hüseyinî perdesinde Kürdîli, Eviç perdesinde Segâhlı, Rast perdesinde Nikrîzli, Nevâ perdesinde Çeşnisiz, Dik Kürdî perdesinde AST'li, Nevâ perdesinde Rastlı, Acem perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Bûselikli ve Uşşaklı kalırlar, Uzzâl makamının önemli kalırları olarak sıralanabilir.

Zirgüle Makamına ait bulgular

Zirgüle makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 34 eser bulunmaktadır. Repertuvarda kayıtlı olan Zirgüle makamındaki şarkıların hepsi Cumhuriyet Dönemi sonrasında bestelenmiş olduğundan bu makamdaki 10 örnek eser bu dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: İncelenen eserlerin hepsi Arel-Ezgi sonrası dönemde bestelenmiş olmalarına rağmen donanıma yazılan değiştirici işaretler konusunda bütünlük yoktur. şöyle ki, 10 eserin 4'ünde (%40) yalnızca Dik Kürdî ve Nim Hicaz; 4'ünde (%40) Dik Kürdî, Nim Hicaz, Dik Acem ve Nim şehnâz/Nim Zirgüle; 1'inde (%10) Dik Kürdî, Nim Hicaz ve Nim şehnâz/Nim Zirgüle; Uzzâl makamı özelliği gösteren 1 eserde ise Dik Kürdî, Nim Hicaz ve Eviç, donanıma yazılmıştır. Özetle, Dik Kürdî ve Nim Hicaz değiştiricilerinin tüm eserlerde yer aldığı, Dik Acem ve Nim şehnâzın da bazen donanımda bazen de eser içerisinde yazıldığı görölmektedir.

Dizisi: Zirgüle makamında incelenen eserlerin dizileri konusunda da farklılıklar mevcuttur. Öyle ki 10 eserde 9 farklı birleşimli dizi yer almaktadır. Bunlar: 2 eserde (%20) Hicaz beşlisine Hicaz dörtlüsü ve Bûselik beşlisi; 1'er eserde (%10) Hicaz beşlisine Hicaz dörtlüsü; Hicaz dörtlüsüne Bûselik ve Rast beşlileri; Hicaz beşlisine Hicaz, Kürdî ve AST dörtlüleri ile Bûselik ve STBT beşlileri; Hicaz beşlisine Hicaz ve STB dörtlüleri; Hicaz dörtlüsüne Bûselik beşlisi; Hicaz dörtlüsüne Bûselik ve STBT beşlileri; Hicaz dörtlüsüne Bûselik ve ASTB beşlileri ve Hicaz beşlisine Hicaz ve Uşşak dörtlüsü eklenmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Zirgüle makam dizisinin Hicaz dörtlü veya beşlisine Hicaz, Bûselik, Rast, STB ve AST çeşnilerinin eklenmesiyle olduğu söylenebilir.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Zirgüle makamında incelenen 10 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında karar perdesi Dügâhın hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en önemli perde olduğu görölmektedir. Doğal olarak her eserde en az bir kez bu perde üzerinde kalış yapılmıştır. Onu Dik Kürdî perdesi takip etmekte olup bu perde üzerinde de çeşnili ve çeşnisiz önemli ölçüde kalış yapılmıştır. Hatta öyle ki güçlü perde konumunda olduğu eserler bile mevcut. Kullanım süresi ve oranı bakımından üçüncü sırada yer alan ve Arel nazariyesinde makamın güçlüsü olarak belirtilen Hüseyinî perdesi de gerek üzerindeki kalırlar gerekse bazı eserlerde güçlü perde olarak kullanılması münasebetleriyle makamın önemli perdelerindendir. Bir diğer önemli perde olan ve yine bazı eserlerde güçlü perde konumunda olan Nevâ perdesi ise kullanım süresi ve oranı bakımından dördüncü, kullanım sıklığı bakımından ise üçüncü sırada yer almıştır. MIDI analizindeki tüm parametrelerde beşinci sırada yer alan Nim Hicaz perdesi de hem kalırlar bakımından hem de

bir eserde güçlü perde olması açısından önemli perdelerdendir.

Güçlüsü: Güçlü perde de 10 eserin 3'ünde (%30) Nevâ, 3'ünde (%30) Hüseyinî, 2'sinde (%20) Dik Kürdî, 1'inde (%10) Nim Hicaz, 1'inde birinci derece Nevâ ikinci derece Hüseyinî perdeleridir. Görüldüğü gibi Zirgüle makamındaki şarkılarda güçlü olarak Nevâ, Hüseyinî, Nim Hicaz ve Dik Kürdî olmak üzere 4 farklı perde ismi geçmektedir. Ayrıca hemen hepsi yakın sayıda eserde güçlü konumundadır.

Yedeni: İncelenen 10 eserin hepsinde yeden, Nim Zirgüle perdesidir.

Seyir karakteri: İncelenen eserlerin 6'sında (%60) seyir çıkıcı, 4'ünde ise (%40) inici-çıkıcı karakterdedir. Bu durumda Zirgüle makamının seyir karakterinin çıkıcı veya inici-çıkıcı olduğu söylenebilir.

Genişlemesi: İncelenen 10 eserin 1'inde (%10) dizi genişletilmemiş olup 5 eserde (%50) pest taraftan AS üçlüsü ile, 3'ünde (%30) tiz taraftan Hicaz çeşnisi ile, 1'inde (%10) ise pest taraftan Nikrîz beşlisiyle dizi genişletilmiştir. Bu veriler ışığında Zirgüle makamında dizinin hem tiz hem de pest taraftan genişletildiği sonucuna varılmaktadır.

Önemli kalıplar: İncelenen 10 eserin 9'unda (%90) Dügâh perdesinde Hicazlı; 8 eserde (%80) Nim Hicaz perdesinde STB'li; 7'ser eserde (%70) Hüseyinî perdesinde çeşnisiz ve Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 5'er eserde (%50) Dügâh perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Büselikli ve Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz; 4'er eserde (%40) Dik Kürdî perdesinde AST'li, Nevâ perdesinde çeşnisiz ve Hüseyinî perdesinde Hicazlı; 3'er eserde (%30) Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Acem perdesinde çeşnisiz ve Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 2'ser eserde (%20) Nim Hicaz perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Kürdîli, Muhayyer perdesinde Hicazlı ve Tiz Nim Hicaz perdesinde çeşnisiz; 1'er eserde (%10) Nevâ perdesinde Rastlı ve Nikrîzli, Eviç perdesinde Hüzâmlı, Dik Acem perdesinde çeşnisiz, Nim Zirgüle perdesinde çeşnisiz, Acem perdesinde Çârgâhlı, Dik Sünbüle perdesinde çeşnisiz, Yegâh perdesinde Nikrîzli ve Acem perdesinde AS'li kalıplar yapılmıştır. Ayrıca incelenen 3 eser Hicaz, Hümâyûn veya Uzzâl makamları özellikleri göstermektedir.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Hicazlı, Nim Hicaz perdesinde STB'li, Hüseyinî perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Dügâh perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Büselikli, Dik Kürdî perdesinde çeşnisiz, Dik Kürdî perdesinde AST'li, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Hicazlı, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Acem perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Nim Hicaz perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Kürdîli, Muhayyer perdesinde Hicazlı ve Tiz Nim Hicaz perdesinde çeşnisiz kalıplar, Zirgüle makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir.

Karcıgar Makamına ait bulgular

Karcıgar makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 526 eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makamda incelenen 30 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Dügâh

Donanımı: Karcıgar makamındaki eserlerde de eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Hisâr perdesi de çoğunlukla donanımaya yazılmayıp eser içerisinde kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda Karcıgar

makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi olduğu, fakat istisnasız her eserde Hisâr perdesinin yer aldığı görülmektedir.

Dizisi: İncelenen eserler içerisinde, Karcıgar makamından daha çok Beyati Araban makamı özellikleri gösteren ve Karcıgar makam dizisine Nevâ perdesinde Hümâyûn dizisinin eklenmesiyle oluşan 1 eser dışındaki tüm eserlerde dizi, yerinde Uşşak dörtlüsüne Nevâ perdesinde Hicaz beşlisi eklenmesi ile oluşmuştur.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Karcıgar makamında incelenen 30 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en önemli perde olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin hepsinde bu perde üzerinde çeşitli çeşnilerle kalışlar yapılmıştır. Nevâ perdesini, Çargâh perdesi takip etmektedir. Kalışlara bakıldığında Çargâh perdesinin Dügâh ve Nevâdan sonra en çok eserde kalış yapılan perde olduğu görülmektedir. Hem kullanım sıklığı hem süre hem de oran sıralamasında üçüncü sırada yer alan Gerdâniye perdesi de üzerindeki çeşnili ve çeşnisiz kalışlarla önemli perdeler arasındadır. Etkinlik derecesi yüksek bir diğer perde olan Hisâr perdesi üzerinde az olmakla birlikte kalışlar mevcuttur. Kullanım süresi ve oranı bakımından beşinci sırada Muhayyer perdesi yer almaktadır. Bu perde üzerinde de çeşnili ve çeşnisiz kalışlar yapılmıştır. MIDI analiz raporunda görüleceği üzere karar perdesi Dügâh etkinlik derecesi sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır ve karar perdesi için görece düşük oranda kullanılmıştır. Bu veriler, makam seyrinin genelde dizinin üst bölgelerinde seyrettiğini göstermektedir.

Güçlülü: İncelenen 30 eserin 28'inde (%93,33) güçlü, Nevâ perdesidir. Diğer 2 eserde ise Gerdâniye perdesi güçlü perde konumundadır.

Yedeni: İncelenen eserlerin 5'inde (%16,66) yeden kullanılmamıştır. Yeden kullanılan 25 (%83,33) eserde ise yeden Rast perdesidir.

Seyir karakteri: 1 eser dışındaki tüm eserler (%96,66) inici-çıkıcı seyir karakterine sahiptir.

Genişlemesi: İncelenen eserlerin 6'sında (%20) dizi genişletilmemiş olup kalan 24 eserde (%80) dizi tiz taraftan genişletilmiştir. Dizinin genişletildiği bu eserlerin 12'sinde (%40) Kürdî ve Uşşak çeşnileriyle, 11'inde, (%36,66) yalnız Kürdî çeşnisiyle, 1 eserde (%3,33) ise yalnız Uşşak çeşnisi ile dizi genişletilmiştir.

Önemli kalışlar: İncelenen 30 eserin hepsinde Dügâh perdesinde Uşşaklı ve Nevâ perdesinde Hicazlı kalış yapılmıştır. Bunun dışında 24 eserde (%80) Çargâh perdesinde Nikrîzli; 18 eserde (%60) Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 16 eserde (%53,33) Gerdâniye perdesinde Büselikli; 13 eserde (%43,33) Dügâh perdesinde Karcıgarlı; 11 eserde (%36,66) Nevâ perdesinde çeşnisiz; 8'er eserde (%26,66) Rast perdesinde Rastlı ve Gerdâniye perdesinde çeşnisiz; 5'er eserde (%16,66) Nevâ perdesinde Büselikli ve Muhayyer perdesinde Kürdîli ve Uşşaklı; 4'er eserde (%13,33) Hisâr perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde çeşnisiz ve Çargâh perdesinde Çargâhlı ve Çeşnisiz; 3 eserde (%10) Hüseyinî perdesinde Kürdîli; 2'ser eserde (%6,66) Gerdâniye perdesinde Rastlı, Nevâ perdesinde Rastlı, Hisâr perdesinde AST'li, Acem perdesinde çeşnisiz ve Eviç perdesinde çeşnisiz; 1'er eserde (%3,33) Dügâh perdesinde Büselikli, Çargâh perdesinde Büselikli, Müstearlı ve ASB'li, Nevâ perdesinde Kürdîli ve SKT'li, Dik Hisâr perdesinde Ferahnâklı, Hüseyinî perdesinde Uşşaklı, Acem perdesinde Çargâhlı ve Eviç perdesinde Hüzzâmlı kalışlar yapılmıştır.

Ayrıca 4 eserde farklı bir makama geçki yapılmış olup bunlar; 1'er eserde Rast, Sûzinak, Hüseyinî ve Bûselik makamlarıdır.

Bu veriler ışığında, Dügâh perdesinde Uşşaklı ve Karcıgarlı, Nevâ perdesinde Hicazlı ve çeşnisiz, Çârgâh perdesinde Nikrîzli, Muhey yer perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde Bûselikli, Rast perdesinde Rastlı ve Gerdâniye perdesinde çeşnisiz kalışlar, Karcıgar makamının önemli kalışları olarak sıralanabilir.

Suzinak Makamına ait bulgular

Sûzinak makamında ve şarkı formunda bestelenmiş, TRT TSM repertuvarına kayıtlı olan 495¹¹ eser bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait fazlasıyla eser bulunduğu için bu makama incelenen 20 eserin hepsi o dönemden seçilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular şöyledir:

Karar perdesi: Rast

Donanımı: Sûzinak makamındaki eserlerde de eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bazı eserlerde Hisâr perdesi de donanım yazılmayıp eser içerisinde kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda Sûzinak makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi olduğu, fakat istisnasız her eserde Hisâr perdesinin yer aldığı görülmektedir.

Dizisi: İncelenen eserlerin hepsinde makam dizisi yerinde Rast beşlisine Nevâ perdesinde Hicaz dörtlüsünün eklenmesi ile oluşmuştur.

Etkinlik derecesi yüksek perdeler: Sûzinak makamında incelenen 20 eserin MIDI analizi ortalamalarına bakıldığında Nevâ perdesinin hem kullanım sıklığı hem toplam süre hem de kullanım oranı bakımından en önemli perde olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin hepsinde bu perde üzerinde çeşitli çeşnilerle kalışlar yapılmıştır. Nevâ perdesini, kullanım süresi ve oranı bakımından Segâh perdesi takip etmektedir. Bu perde de önemli kalış perdelerindendir. Bir diğer önemli perde olan Çârgâh perdesi, kullanım süresi ve oranı sıralamasında üçüncü, kullanım sıklığı bakımından ise ikinci sırada yer almıştır. Çârgâh perdesi üzerinde önemli ölçüde çeşnili ve çeşnisiz kalışlar mevcuttur. Kullanım süresi ve oranı bakımından dördüncü, kullanım sıklığında beşinci sırada yer alan Gerdâniye perdesi de makamın önemli kalış perdelerindendir. MIDI analizinde beşinci sırada yer alan Hisâr perdesinde de sayısı az olmakla birlikte kalışlar yapılmıştır. Karar perdesi Rast ise kullanım süresi ve oranı bakımından altıncı, kullanım sıklığı açısından ise sekizinci sırada kalmıştır. Karcıgar makamında olduğu gibi bu makama da karar perdesi görece düşük oranda kullanılmıştır.

Güçlüsü: İncelenen 20 eserin hepsinde güçlü, Nevâ perdesidir.

Yedeni: İncelenen eserlerin hiçbirinde yeden kullanılmamıştır.

Seyir karakteri: İncelenen eserlerin hepsi inici-çıkıcı seyir karakterine sahiptir.

Genişlemesi: İncelenen eserlerin 3'ünde (%15) dizi genişletilmemiş olup kalan 17 eserin hepsi tiz taraftan genişletilmiştir. Bu genişlemelerde, 13 eserde (%65) yalnızca Bûselik; 2 eserde (%6,66) Rast; 1 eserde (%5) hem Bûselik hem Rast; 1 eserde ise Bûselik, Rast ve Nikrîz çeşnileri ile genişleme yapılmıştır. Bu veriler doğrultusunda Sûzinak makamının, tiz taraftan

¹¹ Bu eserlerin birçoğu Zirgüleli Sûzinak makamında olmasına karşın TRT repertuarında hepsi "Sûzinak" ismiyle kayıtlıdır.

çoğunlukla Bûselik, bazen de Rast çeşnileri ile genişletildiği söylenebilir.

Önemli kalıplar: İncelenen 20 eserin hepsinde Rast perdesinde Rastlı ve Nevâ perdesinde Hicazlı kalıplar yapılmıştır. Bunların dışında 14 eserde (%70) Muhayyer perdesinde çeşnisiz; 10'ar eserde (%50) Gerdâniye perdesinde Bûselikli ve Çârgâh perdesinde Nikrîzli; 8 eserde (%40) Segâh perdesinde Hûzzâmlı; 7 eserde (%35) Segâh perdesinde Ferahnâklı; 4'er eserde (%20) Rast perdesinde Hicazlı ve Nevâ perdesinde çeşnisiz; 3 eserde (%15) Dügâh perdesinde Uşşaklı; 2'şer eserde (%10) Dügâh perdesinde Karcıgarlı, Segâh perdesinde Segâhlı ve çeşnisiz, Nevâ perdesinde Kürdili ve SKT'li, Eviç perdesinde Segâhlı, Hisâr perdesinde çeşnisiz ve Hüseyinî perdesinde çeşnisiz; 1'er eserde (%5) Rast perdesinde Nikrîzli, Dügâh perdesinde Hüseyinî, Segâh perdesinde TST'li, Çârgâh perdesinde çeşnisiz, Nevâ perdesinde Bûselikli ve Rastlı, Eviç perdesinde çeşnisiz ve Muhayyer perdesinde Kürdili kalıplar yapılmıştır.

Ayrıca 8 eserde farklı bir makama geçki yapılmış olup bu makamlar; 2 eserde Araban, 1'er eserde ise Rast, Uşşak, Karcıgar, Hüseyinî, Segâh ve Neveser makamlarıdır.

Bu veriler ışığında, Rast perdesinde Rastlı, Nevâ perdesinde Hicazlı, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde Bûselikli, Çârgâh perdesinde Nikrîzli, Segâh perdesinde Hûzzâmlı ve Ferahnâklı, Rast perdesinde Hicazlı ve Nevâ perdesinde çeşnisiz kalıplar, Sûzinak makamının önemli kalıpları olarak sıralanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

11 makamda, şarkı formunda ve büyük çoğunluğu Cumhuriyet Dönemi öncesinde bestelenmiş toplam 230 eser incelenmiş, bu eserlerden elde edilen veriler yorumlanarak aşağıdaki sonuç ve öneri çıkarımları yapılmıştır.

Sonuçlar

Aşağıda Arel-Ezgi nazariyesiyle çelişen birçok tespitten bahsedilecekken söz konusu nazariye ile aynı olan sonuçlara detaylıca yer verilmeyecektir. Dolayısıyla sonuçlarda yer alan uygulama-kuram çelişkisi bildiren durumlar dışındaki diğer parametreler Arel-Ezgi nazariyesiyle örtüşmektedir.

Makam özelinde sonuçlara geçmeden önce, incelenen eserlerde karşılaşılan, Arel-Ezgi nazariyesinde yer verilmeyen, dolayısıyla isimlendirilmemiş, farklı çeşnilere değinmek gerekir. Bu çeşniler: Çoğunlukla Hicaz ailesi makamlarında çok sık karşılaşılan STB, STBT, AS, AST ve ASTB; Nevâ makamında 2 kez karşılaşılan KTS; Uşşak ve Sûzinak makamlarında 1'er kez karşılaşılan SK; Karcıgar ve Sûzinak makamlarında 1'er kez karşılaşılan SKT çeşnileridir.

Belirli makam özelinde sıralanan araştırma sonuçları şöyledir:

Çârgâh makamı

* TRT TSM sözlü eserler repertuvarına kayıtlı toplam 34 Çârgâh eser bulunmakta olup bunlardan 1'i Ağır Semaî, 4'ü Beste, 2'si Çocuk Şarkısı, 5'i İlâhi, 7'si Marş, 1'i Şuğul, 3'ü Tevşih, 1'i Türkü, 2'si Yürük Semaî ve 8'i Şarkı formu adı altında kayıtlıdır.

* Şarkı formunda olduğu belirtilen 8 eser içerisinde yer alan, Saadettin Kaynak'a ait "Sporcu Kızlar" isimli eser, hem form şeması bakımından Şarkı formuna uymayıp Marş özellikleri taşımakta hem de eserin başlığında Şarkı formunda olduğunu belirten bir ifade yer almamaktadır. Bu eserin TRT TSM repertuar yetkililerince yanlışlıkla Şarkı formu adı altında

değerlendirildiği düşünülmektedir.

* Şarkı formu adı altında kaydedilen 8 eserden diğer 7'si ise Arel'in kendisi tarafından bestelenmiştir. Arel-Ezgi nazariyesiyle karşılaştırılacak eserlerin yine Arel'e ait olması, yanıltıcı verilere ulaşılmasına sebep olacağından Çargâh makamı inceleme dışında bırakılmıştır.

Kürdî makamı

Kürdî makamında incelenen 20 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Arel-Ezgi nazariyesini temel alan kaynaklarda Kürdî makam dizisinin, yerinde Kürdî dörtlüsüne Nevâ perdesinde Bûselik beşlisinin eklenmesiyle oluştuğu yazmaktadır. Yalnızca İsmail Hakkı Özkan, “bazen ve daha çok şedlerinde Kürdî beşlisine Kürdî dörtlüsünün eklenmesi şeklinde de kullanıldığını” ifade etmektedir. İncelenen eserlerden elde edilen bulgular ise çoğunlukla “Kürdî beşlisine Kürdî dörtlüsünün” bazen de “Kürdî dörtlüsüne Bûselik beşlisinin” eklendiği iki farklı dizinin kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca bu dizilere Çargâh perdesinde Çargâh çeşnisinin eklendiği eserler de mevcuttur.

* Dizideki farklılığa paralel olarak makamın güçlü perdesi konusunda da nazari kaynaklar ve bu araştırma sonuçları arasında farklar vardır. Diziler değiştiği gibi çeşnilerin bağlantı noktaları da değişmiştir. Hüseyinî perdesi daha fazla olmakla birlikte genelde ya Hüseyinî ya da Nevâ perdesi güçlü perde konumundadır. Muhayyer Kürdî makamı özelliği gösteren ve güçlüleri Muhayyer ve Hüseyinî olan 3 eser dışında 2 eserde de Çargâh perdesi güçlü perde konumundadır.

* Makam dizisinin genişletilmesi konusunda kaynaklarda yer alan bilgilerle bu araştırmanın bulguları büyük oranda örtüşmektedir. İncelenen eserlerde, pestten genişleyen 1 eser dışında, dizinin hep tiz taraftan genişletildiği, bu genişlemelerde de çok büyük oranda Kürdî çeşnisinin kullanıldığı, nazari bilgilerden farklı olarak nadiren Kürdî dörtlüsüyle beraber Uşşak çeşnisinin de kullanıldığı görülmektedir.

* Eserlerden elde edilen bulgularda yer alan kalıpların bir kısmına nazari kaynaklarda yer verilmeyle birlikte şu kalıplara değinilmemiştir: Hüseyinî perdesinde Kürdî ve çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Kürdî ve çeşnisiz, Nevâ perdesinde çeşnisiz, Sünbûle perdesinde çeşnisiz, Acem perdesinde Çargâhlı ve çeşnisiz ve Gerdâniye perdesinde Bûselikli kalıplar.

* Kürdî makamında incelenen 20 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Dügâh (%14,30), Hüseyinî (%14,24), Nevâ (%13,90), Çargâh (%13,72), Muhayyer (%10,89) ve Kürdî (%10,84).

Rast makamı

Rast makamında incelenen 30 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Arel-Ezgi kuramını referans alan kaynaklar, Rast makamının donanımında si için koma bemolü, fa için bakiye diyezi olduğunu ifade etmektedirler. Araştırma verileri ise makamın donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi kullanıldığını göstermektedir. Zira incelenen eserlerden, eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır.

* Bu çalışmanın bulguları, makam dizisi hakkında nazariyat kitaplarında yer alan “Rast beşlisine Rast dörtlüsünün eklenmesiyle oluşur” ifadesini desteklemekle birlikte bu diziye bazen Segâh perdesi üzerinde Ferahnâk çeşnisinin de eklendiği görülmektedir.

* Nazari kaynaklarda makamın güçlüsünün Nevâ perdesi olduğu belirtilmektedir. Büyük ölçüde bu bilgiyi destekleyen bu araştırma bulgularına bakıldığında ise incelenen eserlerin %76,66'sında Nevâ perdesinin, %20'sinde ise Segâh perdesinin güçlü perde konumunda olduğu görülmektedir.

* Makam dizisinin genişletilmesi konusunda nazari kaynakların çoğunda “dizinin sadece pest taraftan genişletileceği, olur da tiz taraftan dizi dışına çıkılırsa Rast çeşnisinin kullanılması gerektiği” yazmaktadır. Eserlerden elde edilen bulgulara göre ise dizi neredeyse eşit oranda pest taraftan ve/veya tiz taraftan genişletilmiştir. Pest tafartan yapılan genişlemelerin tümünde, nazari kaynaklarda da yazdığı gibi, Yegâh perdesi üzerinde Rast çeşnisi kullanılmışken tiz taraftan yapılan genişlemelerde ise Rast veya Bûselik çeşnileri kullanılmıştır.

* Nazari kaynaklarda makamın önemli kalıplarından çoğuna yer verilmişken Nevâ perdesindeki Hicazlı ve Gerdâniye perdesindeki Bûselikli kalıplardan bahsedilmemiştir.

* Rast makamında incelenen 30 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%19,46), Segâh (%15,47), Rast (%13,46), Çargâh (%12,29) ve Dügâh (%10,51).

Uşşak makamı

Uşşak makamında incelenen 30 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Uşşak makamındaki eski yazma eserlerin hepsinde Segâh perdesi, si natürel olarak kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda, Arel-Ezgi nazariyesine aykırı olarak, Uşşak makamının donanımında değiştirici işaret yer almamaktadır.

* Makam dizisinin genişletilmesi hususunda bazı kaynaklarda dizinin yalnızca pest taraftan genişletilebileceği, bazılarında ise büyük oranda pest taraftan olmakla birlikte tiz taraftan da genişletilebileceği ifade edilmektedir. Araştırma bulguları da ikinci görüşü destekler niteliktedir. Genişleme yapılırken pestte ve tizde kullanılacak çeşniler konusunda da nazari kaynaklarla benzerlik olmakla birlikte pest taraftan yalnızca Rast beşlisi ile genişleme yapıldığı hususunda farklılık mevcuttur. Şöyle ki incelenen eserlerden pest taraftan genişletilen toplam 15 eserin 6'sında Rast çeşnisi kullanılırken 9'unda Irak perdesi üzerinde Segâh-Ferahnâk çeşnisi yer almaktadır.

* Nazari kaynaklarda makamın önemli kalıplarından büyük çoğunluğuna yer verilmiştir. Bu araştırma bulgularına göre, o kalıplara ilaveten Nevâ perdesinde Hicazlı ve Rastlı kalıpların da önemli kalıplardan olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda Uşşak makamının en önemli kalıpları olarak Segâh perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı kalıplar zikredilmektedir. Eserlerden elde edilen verilere göre ise bu kalıplar çok sık tercih edilen kalıplar değillerdir.

* Uşşak makamında incelenen 30 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%21,38), Dügâh (%17,78), Çargâh (%14,98), Segâh (%11,43) ve Hüseyinî (%10,21).

Hüseyinî makamı

Hüseyinî makamında incelenen 30 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Hüseyinî makamında da eski yazma eserlerin hepsinde Segâh perdesi, si natürel olarak kullanılmış, böylelikle donanıma yalnızca fa için bakiye diyezi yazılmıştır.

* Makam dizisinin genişletilmesi hususunda, incelenen nazari kaynakların bir kısmında hem pest hem de tiz taraftan, bir kısmında ise yalnızca tiz taraftan genişleme yapılabileceği belirtilmektedir. Bu araştırma bulguları ise ikinci görüşü desteklemektedir. Fakat kaynaklarda, tiz taraftan yapılan genişlemelerin büyük oranda Bûselik bazen de Hüseyinî çeşniyle yapıldığı ifade edilmesine karşın eserlerden elde edilen sonuçlara göre genişleme yapılan eserlerin hepsinde Uşşak/Hüseyinî çeşni kullanılmıştır.

* İncelenen eserlerde tespit edilen tüm kalıplar nazari kaynaklarda da yer almaktadır. Fakat kalıplardan bahseden kaynakların hemen hepsinde, Segâh perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı kalıpların makamın önemli kalıplarından olduğu ifade edilmesine karşın bu araştırma bulguları, Hüseyinî makamındaki eserlerde bu kalıpların hiç yapılmadığını göstermektedir.

* Hüseyinî makamında incelenen 30 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Hüseyinî (%22,64), Nevâ (%17,44), Dügâh (%11,90), Çargâh (%10,49) ve Gerdâniye (%9,33).

Nevâ makamı

Nevâ makamında incelenen 10 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Nevâ makamında da eski yazma eserlerin hepsinde Segâh perdesi, si natürel olarak kullanılmış, böylelikle donanımına yalnızca fa için bakiye diyezi yazılmıştır.

* Makamın genişletilmesi hususunda bazı kaynaklar dizinin tiz taraftan yalnızca Uşşak çeşniyle, bazı kaynaklar ise Uşşak veya Bûselik çeşnileriyle genişletilebileceğini ifade etmektedirler. Araştırmada elde edilen bulgular ise hiçbir eserde Bûselik çeşni ile genişleme yapılmadığını göstermekte ve dolayısıyla ilk görüşü desteklemektedir.

* Nevâ makamında incelenen eserlerde tespit edilen tüm kalıplar nazari kaynaklarda da yer almaktadır. Fakat Hüseyinî makamında olduğu gibi, kalıplardan bahseden kaynakların hemen hepsinde Segâh perdesinde Segâhlı ve Ferahnâklı kalıpların makamın önemli kalıplarından olduğu ifade edilmesine karşın bu araştırma bulguları, Nevâ makamındaki eserlerde de bu kalıpların hiç yapılmadığını göstermektedir.

* Nevâ makamında incelenen 10 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%24,05), Hüseyinî (%12,94), Çargâh (%11,88), Gerdâniye (%10,77) ve Eviç (%10,07).

Hicaz makamı

Hicaz makamında incelenen 30 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Nazari kaynakların hepsinde Hicaz makamının donanımında Si için bakiye bemolü, Do için bakiye diyezi ve Fa için bakiye diyezinin yer aldığı ifade edilmektedir. Fakat incelenen eserlerin büyük çoğunluğunda, eski yazma notaların ise hepsinde, donanımda yalnızca Si için bakiye bemolü ve Do için bakiye diyezi yer almakta, fa için bakiye diyezi ise eser içerisinde yer kullanılmaktadır.

* Makamın dizisi konusunda da nazari kaynaklarda Hicaz dörtlüsüne Rast beşlisinin eklendiği ifade edilmesine karşın eserlerden elde edilen bulgulara göre Hicaz dörtlüsüne Bûselik beşlisinin eklendiği dizi daha çok kullanılmıştır. Gerek donanım gerekse dizi bakımından Hicaz ve Hümâyûn makamlarının iç içe kullanıldıkları görülmektedir. Hicaz makamında incelenen eserlerden bazılarında ise yine Hicaz ailesi makamlarından olan Uzzâl makamı özellikleri tespit

edilmiştir.

* Nazari kaynaklarda yazdığı gibi Nevâ perdesi çoğu eserde güçlü perdedir. Fakat bir kısmı Uzzâl makamı özelliği gösteren toplam 6 eserde ise Hüseyinî perdesi güçlü perde konumundadır.

* Yeden, çoğunlukla Rast perdesi olmakla birlikte Nim Zirgüle perdesinin kullanıldığı eserler de vardır.

* Dizinin genişletilmesi bahsinde bu araştırma bulguları ve nazari bilgiler büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Kaynaklarda dizinin pest taraftan Rast beşlisi ile genişletildiği yazmaktadır. Eserlerden elde edilen bulgulara göre ise çoğunlukla Irak perdesinde Segâh üçlüsü ve Hüseyinî Aşıranda Uşşak dörtlüsü ile genişleme yapılmıştır. Yegâh perdesinde Rast beşlisi yalnız 1 eserde kullanılmıştır.

* Eserlerde karşılaşılan tüm kalıplara nazari kaynaklarda da yer verilmiştir. Fakat üzerlerinde çeşnisiz kalış yapıldığı ifade edilen Nim Hicaz ve Dik Kürdî perdeleri üzerindeki kalışların çoğunun çeşnisiz olmadığı; Nim Hicaz perdesindeki kalışların, Arel-Ezgi nazariyesinde yer almayan, STB dörtlüsü veya STBT beşlisiyle, Dik Kürdî perdesi üzerindeki kalışların ise AS üçlüsü, AST dörtlüsü veya ASTB beşlisi ile yapıldığı bu araştırma bulgularında görülmektedir.

* Hicaz makamında incelenen 30 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%19,30), Hüseyinî (%16,40), Dügâh (%14,25), Nim Hicaz (%11,46) ve Dik Kürdî (%7,70).

Hümâyûn makamı

Hümâyûn makamında incelenen 10 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Makamın seyir karakteri konusunda nazari kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur. Kaynakların bazıları çıkıcı, bazıları inici-çıkıcı, bazıları da inici-çıkıcı bazen de çıkıcı olduğunu ifade etmektedirler. Bu araştırma bulguları hem inici-çıkıcı hem de çıkıcı seyir kullanıldığını doğrulamaktadır.

* Dizinin genişletilmesi bahsini ele alan incelenen tüm nazari kaynaklarda dizinin iki taraftan da genişleyebileceği; pest taraftan genişlemede Rast ve Nikrîz beşlilerinin, tiz taraftan genişlemede ise Hicaz ve Kürdî dörtlülerinin kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu araştırmanın bulguları, çift taraftan genişleme hususunu desteklemekte fakat genişlemede hangi çeşnilerin kullanılacağı konusunda bu bilgilerle çelişmektedir. Şöyle ki incelenen eserlerde pest taraftan yapılan genişlemelerde Segâh (aynı seslerle Yegâha kadar inilmediği için Rast çeşnisinden bahsedilemez) ve Bûselik, tiz taraftan genişlemelerde ise Hicaz, Bûselik ve Uşşak çeşnileri kullanılmıştır.

* Makamın kalışları hususunda Hicaz makamıyla çok büyük oranda benzerlik mevcuttur.

* Hümâyûn makamında incelenen 10 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%21,83), Hüseyinî (%12,97), Dügâh (%11,74), Nim Hicaz (%11,02), Acem (%9,50), Dik Kürdî (%9,22). Görüleceği üzere etkinlik derecesi en yüksek perdeler sıralaması da Hicaz makamı sonuçlarıyla oldukça yakın özellik göstermektedir.

Uzzâl makamı

Uzzâl makamında incelenen 10 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Bu makamda incelenen eserlerden Arel-Ezgi kuramı sonrası döneme ait 8 eserin donanımı nazari kaynaklarla örtüşmektedir. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait 2 eserde ise yalnızca si için bemol kullanılmıştır.

* Nazari kaynaklarda, makam dizisinin Hicaz beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşak dörtlüsü eklenmesiyle oluştuğu yazmaktadır. Eserlerden elde edilen bulgular ise Hicaz beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşak ve/veya Kürdî dörtlülerinin eklendiğini göstermektedir.

* Makamın seyir karakteri konusunda nazari kaynaklarda inici-çıkıcı veya çıkıcı olabileceği ifade edilmektedir. Bu araştırma bulgularında, benzer şekilde, çoğunlukla inici-çıkıcı kullanıldığı, nadir de olsa çıkıcı veya inici seyir özellikleri gösteren eserlerin de olduğu görülmektedir.

* Dizinin genişletilmesi konusuna değinen incelenen tüm nazari kaynaklarda, dizinin çoğunlukla tiz taraftan olmakla birlikte iki taraftan da genişleyebileceği; tiz taraftan yapılan genişlemelerde Bûselik ve Hicaz dörtlülerinin, pest taraftan yapılan genişlemelerde ise Yegâhta Nikrîz ve Hüseyinî Aşîranda Hicaz çeşnilerinin kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu araştırmanın bulguları da çoğunlukla tiz taraftan olmakla birlikte iki taraftan da genişleyebileceği hususunu desteklemektedir. Fakat genişlemede hangi çeşnilerin kullanılacağı konusunda bazı farklılıklar mevcuttur. İncelenen eserlerde tiz taraftan yapılan genişlemelerde Bûselik, Uşşak ve Hicaz çeşnilerinin, pest taraftan yapılan genişlemelerde ise Segâh çeşnisinin kullanıldığı görülmektedir.

* Eserlerden elde edilen bulgularda yer alan kalıpların bir kısmına nazari kaynaklarda yer verilmeyle birlikte şu kalıplara değinilmemiştir: Nim Hicaz perdesinde STBT'li, Hüseyinî perdesinde Kürdîli, Eviç perdesinde Segâhlî, Dik Kürdî perdesinde AST'li, Acem perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Muhayyer perdesinde Bûselikli ve Uşşaklı kalıplar.

* Uzzâl makamında incelenen 10 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Hüseyinî (%19,44), Nevâ (14,89), Gerdâniye (%12,21), Muhayyer (%11,63) ve Dügâh (%9,64).

Zirgüle makamı

Zirgüle makamında incelenen 10 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Zirgüle makamındaki eserlerden elde edilen verilere göre makamın Bûselik makamındaki gibi, basit bir makamdan ziyade bileşik makam özellikleri gösterdiği söylenebilir. Makam dizisinin oluşumunda birçok çeşninin yer alması, güçlü perdenin eserden esere değişkenlik göstermesi vb. gibi özellikler Arel-Ezgi kuramının basit makam anlayışına uymamaktadır.

* TRT TSM repertuvarında Zirgüle makamı adı altında kayıtlı olan birçok eserde olduğu gibi, incelenen eserlerin de bazıları yalnızca yeden olarak Nim Zirgüle perdesini aldıkları için Zirgüle makamında oldukları yazılmıştır.

* Zirgüle makamında incelenen eserlerin donanımı konusunda bütünlük yoktur. Bazı eserlerde donanımına yalnızca Dik Kürdî ve Nim Hicaz yazılırken bazılarında bunlara ek olarak Dik Acem ve/veya Nim Şehnâz da yazılmıştır.

* İncelenen eserlerin dizileri konusunda da hem nazari bilgilerle hem de eserlerin kendi aralarında farklılıklar mevcuttur. Birçok farklı dizi birleşimi olmakla beraber her eserde başta Hicaz dörtlüsü ve/veya beşlisi yer alırken bunlara genellikle Hüseyinî perdesinde Hicaz, Nevâda Bûselik ve Rast, Nim Hicazda STB ve Dik Kürdîde AST çeşnileri eklenmiştir.

* Nazari kaynaklarda makamın güçlünün Hüseyinî perdesi olduğu söylenmesine karşın eserlerden elde edilen bulgulara göre Hüseyinî, Nevâ, Nim Hicaz ve Dik Kürdî olmak üzere 4 farklı perde, eserlerde güçlü perde konumundadır. Ayrıca bu perdelerin hemen hepsi yakın sayıda eserde güçlü görevindedir. Bu durum, Arel-Ezgi nazariyesindeki “belirli bir güçlü perde” anlayışına uymamaktadır.

* Makamın seyir karakteri konusunda nazari kaynakların bazılarında çıkıcı, bazılarında inici-çıkıcı, bazılarında ise her iki şekilde de kullanıldığı yazmaktadır. Eserlerden elde edilen bulgular da çıkıcı veya inici-çıkıcı olabileceği fikrini desteklemektedir.

* Makam dizisinin iki taraftan da genişletilmesi hususunda nazari bilgilerle eserlerden elde edilen veriler uyumaktadır. Fakat dizi genişletilirken hangi çeşnilerin kullanılacağı konusunda farklılıklar mevcuttur. Kaynaklarda tiz taraftan genişlemelerde Hicaz ve Bûselik çeşnilerinin, pest taraftan yapılan genişlemelerde ise Hicaz, Nikrîz ve Rast çeşnilerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Eserlerden elde edilen bulgulara göre ise pestten genişlemelerin büyük çoğunluğunda AS üçlünün (Hüseyinî Aşîran perdesi eserde yer almadığı için Hicaz dörtlüsü oluşmuyor) yalnızca 1 eserde de Nikrîz beşlisinin, tiz taraftan yapılan genişlemelerin hepsinde ise Hicaz çeşnisinin kullanıldığı görülmektedir.

* Makamın önemli kalırları konusunda eserlerden elde edilen bulgularda yer alan kalırların bir kısmına nazari kaynaklarda yer verilmekle birlikte şu kalırlara değinilmemiştir: Nim Hicaz perdesinde STB’li, Dik Kürdî perdesinde AST’li, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Acem perdesinde çeşnisiz, Gerdâniye perdesinde çeşnisiz, Hüseyinî perdesinde Kürdîli kalırlar.

* Zîrgüle makamında incelenen 10 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Dügâh (%18,44), Dik Kürdî (%12,99), Hüseyinî (%12,94), Nevâ (%12,30), ve Nim Hicaz (%10,30).

Karcığâr makamı

Karcığâr makamında incelenen 30 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Nazari kaynaklarda Karcığâr makamıyla ilgili yazılan bilgilerin neredeyse tamamı bu araştırma bulguları ile örtüşmekte olup donanımda farklılık mevcuttur. Şöyle ki, Uşşak, Hüseyinî ve Nevâ makamlarında olduğu gibi Karcığâr makamındaki eserlerde de eski yazma notaların hepsinde Segâh perdesi, si natürel kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Hisâr perdesi de çoğunlukla donanıma yazılmayıp eser içerisinde kullanılmıştır. Bu durumda, geleneksel kullanımda Karcığâr makamının donanımında yalnızca fa için bakiye diyezi kullanıldığı, fakat istisnasız her eserde Hisâr perdesinin yer aldığı görülmektedir.

* Karcığâr makamında incelenen 30 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%20,08), Çargâh (%13,62), Gerdâniye (%13,32), Hisâr (%10,20) ve Muhayyer (%9,35).

Sûzinak makamı

Sûzinak makamında incelenen 20 eserden elde edilen sonuçlar şöyledir:

* Karcıgar makamındaki eserlerde olduğu gibi Sûzinak eserlerde de eski yazma notalarda Segâh perdesi si natürel olarak kullanıldığı için donanımda yer verilmezken Hisâr perdesi de çoğunlukla donanımda değil eser içerisinde yazılmıştır. Eviç perdesi ise tüm eserlerde donanımda yer almaktadır.

* Eserlerden elde edilen bulgulara yer alan kalıpların çoğuna nazari kaynaklarda yer verilmekle birlikte şu kalıplara değinilmemiştir: Gerdâniye perdesinde Bûselikli, Muhayyer perdesinde çeşnisiz, Segâh perdesinde Ferahnâklî, Rast perdesinde Hicazlı ve Nevâ perdesinde çeşnisiz kalıplar.

* Sûzinak makamında incelenen 20 eserde kullanılan perdelerden toplam süre ve oranı bakımından etkinlik derecesi en yüksek olan perdeler sırasıyla şöyledir: Nevâ (%23,73), Segâh (%11,55), Çargâh (%11,29), Gerdâniye (%9,75), Hisâr (%9,05) ve Rast (8,67).

Öneriler

* Arel-Ezgi nazariyesi, ses sistemi, ana dizi, çeşniler, makam oluşumları vb. gibi konularda haklı eleştirilere uğramaktadır. Buna rağmen, eğitim kurumlarımızda oldukça yaygın olarak kullanılan söz konusu nazariyedeki aksaklıkları gidermek adına yeterli çalışma yapılmadığı, az sayıda gerçekleştirilen çalışmalardan müzik bilim camiasının birçoğunun haberdar olmadığı düşünülmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi adına sadece konu özelinde sık sık bilimsel toplantıların düzenlenmesi, böylelikle konuyla ilgili müzikologların bir araya gelerek fikirlerini tartışabilmesi ve mümkünse konunun uzmanlarının yer alacağı bir kurulun oluşturulması önem arz etmektedir.

* Bu araştırma sonuçlarında ifade edilen, Arel-Ezgi nazariyesinde yer almayan fakat incelenen eserlerde karşılaşılan, STB, STBT, AS, AST, ASTB, KTS, SK ve SKT gibi çeşnilerin, Türk makam müziğinin ilk yazılı kaynaklarından bu yana yapılan çalışmalarda izinin sürülmesi önemlidir. Şöyle ki yukarıdaki çeşnilerden KTS dörtlüsünün, Safiyüddin'de Irak, Ladikli'de Hicazi adını aldığını, Meragi'de ise yedi cinsten biri olduğunu, Erol Başara'nın (2012) makalesinde görüyoruz. Bu gibi yeni çalışmalarla söz konusu çeşnilerin hepsine veya bir kısmına rastlanabileceği düşünülmektedir.

* Sonuç bölümünde görüleceği üzere, Hicaz ailesi makamları birbirleriyle iç içe kullanılmıştır. Özellikle Hicaz ve Hümâyûn makamlarından elde edilen sonuçlar neredeyse aynıdır. Bu yakınlık, repertuvardaki bazı eserlerin, ailenin hangi makamında olduklarının tespitini güçleştirecek boyuttadır. Zira TRT TSM repertuvarındaki eserlerde de makam isimlendirmelerinin hatalı yapılabildiği görülmektedir. Ayrıca repertuvardaki şarkılar içerisinde Hicaz makamında 2254 eser yer alırken Hümâyûn, Uzzâl ve Zîrgüle makamlarında toplam 90 eserin yer alması ve bu eserlerden yalnızca 2'sinin Cumhuriyet dönemi öncesine ait olması, bu araştırmada da denk geldiğimiz gibi, Hicaz ailesinin diğer makamlarına ait eserlerin de Hicaz adı altında değerlendirildiği ihtimalini artırmaktadır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak adına Hicaz ailesi makamlarının bir arada ve bileşik bir makam olarak ele alınabilme ihtimali üzerinde tartışılmalıdır.

* İncelenen eser notalarında yazım dili bakımından bir standardın olmadığı, bazı eserlerde tüm değiştirici işaretlerinin donanımda yer almayıp bazılarının eser içerisinde kullanıldığı ve eser künyelerinin çoğu notada eksik olduğu göze çarpmaktadır. Bir eser ele alınca icrâ edilmesi için gerekli tüm bilgilerin notada yer aldığı bir standardın belirlenip uygulanması önemlidir. Bu bakımdan repertuvardaki eserlerin gözden geçirilip notasyonda

birliğin sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır.

* Bu çalışmada uygulanan yöntem ile mevcut eserlerden yola çıkılarak herhangi bir makamın belirli dönemlerde kullanılışındaki benzerlik veya farklılıklar ölçülerek ilgili makamın tarihsel süreçte değişimi incelenebilir. Bunun yanı sıra benzer özellikler gösteren iki makamın karşılaştırmalı olarak ele alınması veya bir makamın çeşitli bestekârlarca nasıl kullanıldığı üzerine araştırmalar da bu yöntemle yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Arel, H. S. (1993). *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*. (Yay. Haz: Akdoğu, Onur). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydemir, M. (2014). *Türk Müziği Makam Rehberi*. Pan Yayıncılık.
- Balcı, A. (Ed.) (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlke*. TDFO Yayıncılık
- Başara, E. (2012). Geleneksel Türk Sanat Müziğindeki Bazı Mürekkep Makamlarda Orta Üçlü Aralığın Güçlü Perdeleri Belirleyiciliği Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 36, 1, 71-78.
- Can, C. (2002). Geleneksel Türk Sanat Müziğinde Arel-Ezgi-Uzdilek Ses Sistemi ve Uygulamada Kullanılmayan Bazı Perdeler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 22, 1, 175-181.
- Çakar, Ş. Ş. (2004). *Türk Müziği Teorisi ve Makamlar*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ezgi, S. (1933). *Nazari ve Ameli Türk Musikisi I. Cilt*. Milli Mecmua Matbaası
- Gerçek, İ. H., & Haşhaş, S. (2009). *Türk Müziğinde Basit Makamlar ve Bu Makamların Bağlama Sazında İcrası*. Bakanlar Medya.
- İrden, S. (2015). Bileşik Makam Bûselik. *Rast Müzikoloji Dergisi*. Cilt III, 2, 813-827.
- Kutluğ, Y. F. (2000). *Türk Mûsikisinde Makamlar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özek, E. (2014). *20. Yüzyıl Türk Müziği İcrasında Perde Anlayışı*. Ayhan Matbaası.
- Özgür Ü., & Aydoğan, S. (2015). *Gelenekten Geleceğe Makamsal Türk Müziği*, Arkadaş Yayınevi.
- Özkan, İ. H. (2013). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Öztürk, O. M. (2014a). *Makam Müziğinde Ezgi ve Makam İlişkisinin Analizi ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, O. M. (2014b). Makam, Avaze, Şube ve Terkib: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu 'Kürelerin Uyumu/Musikisi' Anlayışının Temsili. *Rast Müzikoloji Dergisi*, Cilt II, 1, 1-49
- Öztürk, O. M., Beşiroğlu, Ş. & Bayraktarkatal, M. E. (2014). Makamı anlamak: Makam nazariye tarihinde başlıca modeller. *Porte Akademik*, Cilt I, 10, 9-36
- Sıdal, F. (1985). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı*. TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Tanrıöğen, A. (Ed.) (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Teymur, A. S. (2010). *Türk Mûsikîsi*. Pan Yayıncılık.
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (2019) *Türk Sanat Müziği Repertuarı*
- Tura, Y. (2017). *Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri*. İz Yayıncılık.

Yarman, O. (2008). Türk Makam Müziği Tarihinde Ses Sistemleri. *İTÜ 2007-2008 Güz Dönemi Seminerleri*.

Yılmaz, Z. (1983). *Türk Mûsikîsi Dersleri*. Ege Matbaası.

Zeren, A. (2003). *Mûzik Sorunlarımız Üzerine Araştırmalar*. Pan Yayıncılık.